

Kazinczy Ferencz Levelezése.*)

(A M. T. Akademia irodalomtörténeti bizottsága megbízásából szerk. dr. Váczy János I. kötet 1763—1789. II. kötet 1790—1802. Budapest 1890, 1891.)

Nem a Kazinczy Levelezésének értékéről, irodalmi és kortörténeti fontosságáról szándékszunk szólani. Hiszen mindazok előtt, kik a széphalmi mester működésének korszakos hatásáról elfogulatlanul ítélnek, régtől fogva elismert igazság, hogy a magyar nemzeti irodalom történetében félszázad nyelve, költészete, szépprózája, aesthetikája és ízlése a magok fejlődésének forrongásaiban és alakulásaiban csak az ő levelei segítségével érthető és magyarázható meg teljesen. S

*) Ezt a tanulmányt a maga egész terjedelmében az „Erdélyi muzeum-egylet“ irodalmi szakosztályának 1891. szeptember 12-ki ülésén olvastam fel. A Kazinczy-vállalat fontosságára való tekintettel szeptember 20-án felküldöttem a „Budapesti Szemle“ számára, azzal a kéréssel, hogy a szerkesztő legyen szives vagy közölni novemberi füzetében, vagy egy hét alatt visszaküldeni, hogy a szakosztály kiadványában közreadható legyen. Gyulai azonban október 16-ig fentartotta a kéziratot, így majdnem 4 hét múlva kaptam vissza azzal a kijelentéssel, hogy csak úgy közölhetné, ha megrövidíteném, mert „a jelen alakjában inkább valamely irodalomtörténeti folyóiratba való, miut a Szemlébe, melynek szempontjából igen részletes és hosszúra nyúlik;“ hogy a mellett szükséges volna, hogy a kiadásnak valamely jó oldalát is megemlíteném. Nem itt a helye vitatni, hogy miként lehetne ezt a bírálatot, mely merőben az adatok halmazából áll, megrövidíteni a nélkül, hogy az igazságot meg ne sértenők; hogy miként lehetne a kiadásnak jó oldalát emlegetni a nélkül, hogy azok karába ne állanánk, kik az Akademia kidobott ezreinek fejében ilyen kiadással megelégszenek, sőt érte a szerkesztőről dicséretet zengenek: csak azt akarjuk kiemelni, hogy a míg a kézirat odafent hevert, addig a szakosztály előbbi füzetéből kiszorult, Váczy János pedig csodás *divinatio* következtében az „Egyetemes Philologiai Közlöny“ novemberi füzetében egy csomó helyreigazítással állott elő. Hogy cikkének bevezetését, védekezését, egész szellemét némely megjegyzéseivel egyetemben az olvasó megérthesse, kérjük, legyen szives előbb ezt a tanulmányt olvasni el.

A szerző.

minél nagyobb számmal jelennek meg levelei, Levelezésének kötetei, ez igazság erejéről annál általánosabban fognak meggyőződni. Legfőlebb az egészen rideg nyelvészek huzalkodnak tőle.

Mi most csak a Levelezés *szerkesztéséről* akarunk beszélni. Ha valjon e végtelenül fontos gyűjtemény rendezése egyfelől, jegyzetes és magyarázatos megvilágítása másfelől annyi kritikai kutatással, *annyi* komoly tudással készül-e, mint a hogy a kiadó Akadémia tekintélye és a vállalat jelentősége megkívánja? Szükséges a beható tüzetes vizsgálat, szükséges annival inkább, mert a sajtó eddig a szerkesztőt egyoldalulag agyon-dicsérve, a dolog e nehezebb végéről mélyen hallgatott; pedig a gyűjteménynek, melyre a nemzet *6 évtized* óta vár, hitelessége és megbízhatósága ezen dől el. S a kérdésre bizony, az eddigi alaptalan és igaztalan magasztalások ellenében, kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy a vállalat szerkesztője nem áll feladata magaslatán, munkája nem a kritikai belátás és komoly tudás színvonalán. Dr. Váczy Jánost tehetséges és lelkiismeretes fiatal írónak hittük, de ez a hitünk alaposan megingott benne. Mint szerkesztő annyira felszínes, elhirtelenkedő, gondatlan és lelkiismeretlen, a tömérdek aprólékos vonatkozás és adat megfigyelésében (pedig a szerkesztő munkájának virtuozitása ily gyűjtemény közrebocsátásánál épp abban áll) annyira vigyázatlan és járatlan, hogy határozottan el kell itélnünk. S ez ítéletünk igazolására bőven megadjuk a megokolást.

Dr. Váczy János felszínessége és elhirtelenkedése mind a szerkesztésen, mind a magyarázáson végig feltűnik. Oly leveleket, melyek a Kazinczy gyűjteményében maradtak, bár nem hozzája irattak, a címzés hiányában egyszerűen Kazinczynak tulajdonít. Legfőlebb egy kérdőjelet biggyeszt utánok. — Ott van például Szathmáry Király Györgynek, a sáros-pataki főiskola főgondnokának és Borsód-megye követének vigasztaló levele ¹⁾ Kazinczy József, a széphalmi mester atyja halála alkalmából. Már maga a megszólítás: „Spectabilis et perillustris Domine, mihi singulariter Colendissime“ — nyilván mutatja, hogy nem szólhat Kazinczy Ferencznek, ki ekkor *15 esztendő*s gyermek; hiszen később, még *öt év* múlva is Koppi mint „iuveni ornattissimo“-nak ír neki ²⁾ A mellett az egész levél Kazin-

¹⁾ Kazinczy Ferencz Levelezése: I. kötet. 4. l.

²⁾ I. kötet, 16. l.

czy József árváiról a harmadik személy viszonyában beszél; megemlékezve mind jó gondviselő nagy atyjokról, mind különös példájú édes anyjukról, így folytatja: „Vagyok is olly tellyes reménséggel, hogy míg az Úr Isten ezeket fenn tartya, addig az elmaradt árvák is futásra készült erejekben tsonkulást nem fognak szenvedni, én pedig, a mi én reám néz, minden erőmmel és tehetségemmel azon Lenni meg nem szűnöm, hogy *irántok* való szives hajlandóságomat, minden tíflem ki telhető módon tellyesíttsem“. ¹⁾ Már pedig ha Ferencznek, az egyik árvának szól vala a levél, nem lehetne *irántok*; valami közelebbi vonatkozásban, akár a második, akár a harmadik személy viszony ábankellene az ígéretnek folynia. S az aláírás megint: *Spectabilis ac perillustris Dominationis Vestrae Servus obsequentissimus*“ világosan tanúskodik érvelésünk mellett. A levél minden valószínűség szerint, noha bajos több mint száz esztendő előtt való időben találgatásokba bocsátkoznunk, vagy Kazinczy Andrásnak, az elhalt apa idősb öcsésének, ki az író nevelésében és a fogoly kiszabadításában olyan atyai gonddal fáradozott; vagy Puky Ferencznek, ki az anya gyász évében és annak bánatában tanácsadója s a fiuk gyámolója; vagy talán valamely pataki professornak szólhatott, ki a Kazinczy-árvákat a főgondnok figyelmébe ajánlhatta. Semmi esetre sem magának Kazinczy Ferencznek. Az a kérdőjel üres czafrang. Különben Szathmáry Király György épp úgy, mint gróf Beleznay Miklós, a generális „kedves öcsce urának“ szólítja, szorgalomra serkenti. és jó akaratjáról biztosítja mind magát, mind testvéreit. Ha mégis a széphalmi mester gyűjteményébe került a levél, annak egyszerű oka az, mert reá és családjára vonatkozott; s az illető, a ki kapta, tudomásul és vigasztalásul megküldötte, s ő vagy mint testvérei közt legöregebb, vagy mint szenvedélyes autograph-gyűjtő megőrizte.

Ily réven juthatott Kazinczy gyűjteményébe Carlovszky János eperjesi igazgató ²⁾ és Fábri Gergely ³⁾ superintendens levele is. Mert sem a megszólítás Carlovszky levelében: „*Spectabilis ac Generosissime Domine, Domine ac Patrone longe Gratosissime,*“ sem a fogla-

¹⁾ I. kötet, 4. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet, 10 l.

³⁾ I. kötet, 13. l.

lat a „beatae Dominae consortis“-sal nem illik Kazinczyra, a ki 1778-ban még sáros-pataki tanuló; épp oly kevésbé illik a Fábri Gergely levele is, sem tartalmánál, sem cziménél és aláírásánál fogva. A 60 évet meghaladott püspök csak nem lehet a sáros-pataki diák 5 „servus humillimusa“, s Kazinczynak 1779-ben csak nem lehet adó nővére, kinek utalványt kelljen kiállitania, mikor a legöregebb is, Juliánna, csak 6 esztendő mulva megyen férjhez. ¹⁾

Épp oly hiábavaló, mint felszineskedő fontoskodás a hetedik levélhez biggyesztett kérdőjel is. A levelet Beleznay Miklós Kazinczy Ferencznek és Dénesnek írja; egészen kérdéstelen. ²⁾ A mióta, 1773-ban, buzgó apja ötletéből a grófot, ki ebben az évben, mint a magyarországi reformatusok bécsi főügyvivője az udvartól igen kedvező választ nyere felekezetének, Bugyiban, Miklós napján, a sárospataki főiskola nevében a contrascriba, Komjáthy Ábrahám vezetése alatt ünnepélyesen megköszöntötte, a mi annyira megtetszett, hogy a gyermektelen grófné a két kis dísz-magyart egy hétig ott tartogatta, azóta Ferencz és Dénes, mint a Beleznay-ház kedvencei, a vitéz generális nevenapja alhalmából legalább levéllel megemlékeztek róla, ki viszont jó akaratu buzdítással köszönte meg a megemlékezést. Azért kelnek levelei mindég deczemberben, mert Miklós napja deczember 6-ára esik. Sőt Ferencz 1776-ban Bessenyei német elbeszélésének fordítását is megküldötte, ugy látszik, mind a grófnak, mind a grófnőnek, hogy még inkább kifejezze a figyelmet irántok. S a gróf magasztalva emlegeti „Ifjui idejét megelőző Igyekezetének második Remekjét“, egyszersmind a német nyelvben való elémnetelét, ³⁾ a grófnő pedig „Nemes elméjének Remek munkáját“. ⁴⁾

Különös, hogy dr. Váczy János ismeri a bugyibeli felköszöntést, hivatkozik a Pályám Emlékezetének megfelelő lapjaira, a Beleznay Miklósról adott jegyzetében mégis így ír: „A Kazinczy testvérek iránt különös érdeklődéssel viseltetett. Kazinczy hosszasan leírja, mikép ismerkedtek meg véle.“ ⁵⁾ A mivel sem az érdeklődés okát és eredetét meg nem magyarázza, sem a főiskolai kis küldöttség szerepét

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon, 197. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz* Levelezése I. kötet, 7. l.

³⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet, 6. l.

⁴⁾ I. kötet, 7. l.

⁵⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet, 540. l.

és viszonyát a megismerkedés szóval meg nem világítja. Beszél a nélkül, hogy szabatosan szólna, szaporítja a szót a nélkül, hogy biztosan körvonalozna. Általában nem tud kikerekíteni, kicsiben alakítani.

S nagy hibája dr. Váczynek, a mi szerkesztőben megbocsáthatatlan, hogy vagy nem olvassa el a leveleket, melyeket keltük szerint sorozatba szed, vagy ha elolvassa, nem vizsgálja őket tartalmilag, nem veti egymással össze; már vagy azért, mert az efféle semmiségre nem vesztegeti az időt; vagy azért, mert a belső okok kritikájával élni meg nem tanult; így aztán megesik rajta, hogy Kazinczy László megmaradt első leveleit Kazinczy Ferencznek küldözgeti, legfőleg egy kérdő jelet dob utánok, minden behatóbb vizsgálat nélkül; vagy egy jegyzetet vet alájuk, minden biztosabb eredmény nélkül. Kétségtelen dolog, hogy e levelek (18, 20, 21, 22, 23) meghatározása ma már bajos, mert egyfelől László korábbi leveleiből egy csomó elveszett, a mire mutat mindjárt a legelső megmaradt levél kezdete: „Írtam már én mindnyájatoknak sorba Levelet“, ¹⁾ valamint néhány sorral alább katonás visszavágása: „arról is akarlak tudósítani, hogy per Corollarium igen nagyon vétkeztél, mikor az kurta Levelekről engemet igen rövideden intesz ²⁾”; így e kérdéses levelek célzásait és vonatkozásait a korább írottakkal nem vethetjük össze, hogy illetéknép valami alapot nyerjünk a meghatározáshoz; mert másfelől László leveleit eleinte úgy írja, hogy nem egyhez beszél kizárólag és nem egynek címzi mindig, a maga megokolása szerint „nem abból az principiumból, mintha akármely írása is nem mindnyájoknak szólana, hanem hogy a 4 erős krajczárokat köztük egyaránt elosztva és így valamelyiköket igen sok hozzája küldött és küldendő leveleivel meg ne rontsa.“ ³⁾ Mind a mellett e levelek gondosabb összehasonlítása és tüzetesebb taglalása megérdemli a fáradságot, mert némi következtetéseket és megállapításokat mégis tehetünk.

Mindenek előtt bizonyosra vehetjük, hogy László ez 5 levele nem szólott egytől-egyig Ferencznek. A legelső, a gyűjtemény soro-

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: *Levelezése*. I. kötet 18. l.

²⁾ I. kötet 19. l.

³⁾ I. kötet 18. l.

zata szerint a 18-ik levél, 1782. február 18-tól minden valószínűség szerint Dénesnek volt írva. Váczy megállapítása hibás. Nincs benne egyetlen sor, mely mellette érvül szolgálna; ellenben olyan van, mely ellene bizonyít. A levél közepe felé többi közt ezt mondja: „Töröknek írott Levelembe azt irtam, hogy ő ha valami módon dolgaim folyamatja felől contrarium dolgokat fog levelemben ezután olvasni, mint a mit most olvas, arra azt ne mondja, a mit a Ferencz Atyám Uram Milecznál töltött patvaristaságáról.¹⁾”

A mondat illetén fűzése, a Ferencz illetén megemlítése arra mutat, hogy nem *vele*, hanem csak *róla* beszél. Megerősíti e felfogásunkat a harmadik, a gyűjtemény sorozata szerint 21-ik levél 1782. május 3-ról, melyet dr. Váczy János nemcsak kérdőjellel lát el, de meg is csillagoz a következő jegyzettel: „Az aláírás hiányzik, valamint a czim is. És így nem lehet eldönteni, kihez szól a levél.²⁾” Pedig határozottan el lehet dönteni, határozottan Ferencznek szólt. Hiszen anyját és otthonát, Regmeczet távoli vonatkozásban érinti. „Az tudva levő dolog iránt *onat hazulról* az elmúlt Póstán vettem levelet, de ne gondoljátok, hogy az azzal a stilussal lett volna, melyet leveleitekből olvasok.“³⁾ Aztán felhossa anyja kibékítésére való törekvését, gróf Wartensleben generális és felesége gyömei utját; majd jelzi, hogy a gróffal ő is felmegy Gyömrőre és pedig hadsegéd nélkül, így fog élni *logerral*. „Asszanyámnak már irtam — folytatja tovább — hogy juniusba az Lógerra titeket küldjön le, ezt pedig úgy irtam, hogy egyszersmind megjelentettem, hogy tudom, hogy a Regmecziekhez szerencsém nem lehet.“⁴⁾

A regmeczieket azzal kárpótolja, hogy közli, mikép a grófné álmosdi birtokán mikor lesz, a hol édes anyja fölkeresheti: „már most nem tudom — veti utána — nem lesz-e szándéka titeket is levinni, és így kérlek jövődő Leveleimről jó rendelést tegyetek, engem pedig tudósítsatok, még pedig nem csak Eperjesről, hanem Lugasról is, vagy valamely oláh kunyhóból.“⁵⁾

1) *Kazinczy Ferencz*: Levelzése. I. kötet 19. l.

2) I. kötet 16. l.

3) *Kazinczy Ferencz*: Levelzése. I. kötet 24. l.

4) I. kötet 25. l.

5) I. kötet 25 l.

A levél többes számban való beszéde onnan ered, hogy Ferenczcel együtt ez időtt (1781. január 11-től 1782. június 2-ig) Dénes is Eperjesen gyakornokoskodott a kerületi táblánál, Toperczer Zsigmond hirneves ügyvéd oldala mellett, kinck a Pályám Emlékezete szerint több patvaristái voltak, mint dolgai, de dolgai is akadtak, s ekkor úgy látszik, valami lugosi kiküldetés lehetett szóban.¹⁾ A két testvér közül Lászlónak majd egyik, majd másik irt s ő is velök eleinte váltogatva levelezett. De e levele minden bizonynyal Ferenczet illette. Bizonyítja a befejezés e néhány szava: „Most pedig a legszebb Eperjessi Leánynak vagyok“²⁾... Mert ez a legszebb leány nem lehet más, mint Steinmetz Ninon, kiről maga vallja visszaemlékezéseiben: „Szerelmesen, s a legtündéribb tájon, melyet képzelhetni, s könyveim birtokában, Eperjesen éltem el életemnek legtündéribb szakát“³⁾ „Nemcsak boldogúl, toldja meg Toldy, de nemesedve is a ritka leány körében; ez faragta ki őt, mint önmaga elősmeri, pataki vadságából s védangyala leve ifjuságának. A Ninon szerelme óvá meg társai vad örömei és veszedelmeitől, s még akkor is, mikor tőle már eljött vala“.⁴⁾ A félbeszakadt üdvözet csak a Ferencz levelébe illett.

Mindezen kívül azonban van egyéb erősségünk is. A levél közepén ez a két sor fordul elő: „A Dénes Atyám Uram Levelének első Punctumára Minelliusi nótákat tehetnék, de azt, ha eszébe jut, maga is kitalálja.“⁵⁾

László a két öregebb testvért kedélyesen Atyámuramnak nevezgette. Ferenczet a Dénes leveleiben, Dénest a Ferenczéiben. S ez a két levél kölcsönösen megállapítja egymást e párhuzamos kifejezések által.

Azt hiszszük, sem a fejtegetéshez, sem a következtetéshez nem férhet kétség. A Ferencz levele tekintetében semmi esetre sem. Hát a Dienesére nézve? De engedjük meg egyelőre, hogy talán más testvérnek szólhatott. Kinek? A Kazinczy-testvérek születése rendje, im, a következő:

1) *Kazinczy Ferencz*: Pályám Emlékezete 55. l.

2) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése I. kötet. 26 l.

3) *Toldy Ferencz*: Kazinczy és kora. Pest, 1859. 39-ik l.

4) *Toldy Ferencz*: Kazinczy és kora. Pest, 1859. 39. l.

5) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése I. kötet. 25. l.

1. *Ferencz*, 1759. október 27-én.
2. *Dénes*, 1761. február 22-én.
3. *Juliánna*, 1762. május 13-án.
4. *László*, 1763. június 19-én.
5. *Klári*, 1766. deczember 12-én.
6. *Susie*, 1768. október 4-én.
7. *József*, 1773. június 4-én.
8. *Miklós*, 1774. augusztus 15-én.¹⁾

A levél *b*. dur hangja, melylyel Bárczay Pestáról énekel, épen mint a Ferencz levelében Török Istvánról, föltétlenül kizárja azt az esetet, hogy a leányok valamelyikének készülhetett volna. Hiszen bármennyire szabados volt is a mult század erkölcse, ízlése, beszéde, mindenki természetesen a saját nővérei közt tartózkodott leginkább. A saját családja tisztasága volt előtte a legszentebb. Az ily hang csak férfiak között járhatta meg. József és Miklós pedig még nem volt férfi, nem, *tíz* esztendőös gyermek sem; László a következő évben csak „kis fraterok“-nek nevezi őket, a minthogy nem is voltak egyebek; ennél fogva a levél csak Dénesnek szólhatott; míg a második, 1782. április 13-ról és az ötödik, 1782. május utolján írott levél (a gyűjtemény sorozata szerint a 20- és 23-ik) vagy ötöt, vagy Ferenczet illette. Minden bizonynyal az egyiket.²⁾

Az író volt a gyűjtő, nála maradt tehát, bárha a vélelakó és véle-gyakornokoskodó öcsese czimén érkezett is. Lehet, hogy tévedünk, de reméljük mégis, hogy nem, ha azt állítjuk, hogy a második, illetőleg a huszadik levél Dénesnek szólt. Mi az alapunk? Vékony, de azt hiszszük, mégis megállhatunk rajta. Nem onnan következtetjük, hogy így a levelek váltakozva sorakoztak, a 18-ik Dénesnek, a 19-ik Ferencznek, a 20-ik Dénesnek, a 21-ik Ferencznek; a mi valószínű mind a testvéri, mind a pénzbeli tekintetnél fogva: hanem onnan, hogy van a Pályám Emlékezetének egy sora s a levélnek egy pontja, mely teljesen összehangzik.³⁾ A mester azt írja ott, hogy Eperjesre érve Dénes tánczmestert keres, ő meg festőt. S László levele végén így cseveg: „Tegnap előtt attam Censurát a Tántzból, másképpen volt ugyan, de nem sok exceptio, de a *b* az

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon 195—196. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése I. kötet. 21. és 28. l.

³⁾ *Kazinczy Ferencz*: Pályám Emlékezete. 55. l.

A. Cadanza még eddig erőm felett vagyok, hanem már ebbe az hónapba első foglalatosságom lesz, hogy Tactust tanuljak¹⁾ Mintha a tánczmester-kereső, talán tánczból vizsgázó Déneshez beszélne, kit ez a dolog is érdekelhetett, hiszen a két adat egy időre tartozik. Az ötödik, illetőleg 23-ik, titeli levél²⁾ egyiránt szólhatott mind a kétőnek, csak annyi bizonyos, hogy valamelyikük kapta. Megeősíti ezt a levél utolsó részének ez a pontja: „Julisék nem irnak, nem tudom miért, legalább ti felölök irjatok³⁾ Julisék alatt nem érthet másokat, mint a regmeczieket. Julis, a legöregebb leánytestvére, ki anyja és kisebb testvérei helyett vihette a levelezést; még 6 esztendő mulva menvén férjhez, addig Julisék csak az otthoniak lehetnek, nem pedig ő és ura. S megeősíti a 24 ik levél, mely már a megmaradt cím szerint egyenesen Ferencznek szólott, utolsó [pontjában, a hol abbeli reményének ad kifejezést, hogy titeli levelét bizonyosan vették. ⁴⁾

Ime e kérdéses leveleket az összehasonlítás és taglalás meglehetősen tisztába hozza.

Hátra van még a negyedik, illetőleg 22-ik levél, Drezda 1782, május 8-áról, melyet a szerkesztő kérdőjellel Kazinczy Ferencznek tulajdonít, bár végéhez jónak látja a következő jegyzetet csatolni: „Ez a levél aligha Kazinczy Ferenczhez volt intézve. Legalább a mi a vége felé olvasható, mindaz inkább arra mutat, hogy talán Kazinczy Déneshez, vagy más valakihez volt írva, vagy pedig az összes testvéreihez⁵⁾).

A levél elolvasása, még inkább a megelőzővel és következővel való összevetése azonnal meggyőz bennünket, hogy nem ebből az időből származik, ha csakugyan Lászlótól ered. A megelőző levél Vinkovczéről, május 3-ról kel, az utána következő Titelről, május utolsójáról; ez pedig a kettő között Drezdából, május 8-áról. Nem hivatkozunk bevezető sorára, mely így hangzik: „Talán régen nem is irtam már neked ugy-é?⁶⁾ Pedig jogot adna megkérdenünk

1) *Kazinczy Ferencz*: *Levelezése* I. kötet, 23 l.

2) I. kötet, 28 l.

3) I. kötet, 30 l.

4) I. köt. 32 l.

5) I. kötet, 28 l.

6) I. kötet, 26 l.

Váczy Jánost, hogyan teheti föl még kétkedve is, hogy e két levél Kazinczy Ferencznek szólott; hiszen ha László május 3-án ír vala neki, kezdheti-é sorait úgy május 8-án, hogy már régen nem irt betegsége miatt, de ime kipótolja, a mit elmulasztott. Nem hivatkozunk reá, mert ép azt a levelet nem állapítottuk meg kétségtelenül, hogy kinek szólott. Hanem hivatkozunk a tartalmára, az összefüggésre, Május 3-áról ir Vinkovczéről s egy szóval sem említi, hogy Drezdába készül; sőt ellenkezőleg azt jelenti, hogy május végén a gróffal Gyömrőre megy. ¹⁾ Május 8-án már mégis Drezdából ir? Lehetetlen. A ki a mult század közlekedési viszonyait ismeri, az Váczy Jánosnak soha el nem fogja hinni; nem annyival kevésbé, mert László ebben az időben még egyszerű cadet, Drezdában jártakor pedig, a mint a „Fegyveres ház“-ba bemegey, egy kapitány elkéredzik tőle először meldirozni, de nyomon visszajő és egy hadnagyot küld vele, a ki mindent sorba mutogat. ²⁾ Az egyszerű cadetot bizony sem kapitány, sem hadnagy nem kalauzolja. A következő levele május utolján Titelen kél s a következőleg kezdődik: „Hogy az Exercirozásom elmult, azt abból, hogy már Istennek hála a Pünkösti napok elmultak, tudhatjátok, -hogy pedig az a Gróffnak nem kivánsága ellen mult el most töllem, értitek! — Sok egy hejbe való ülés után milyen jól essék az utazás, minden tudja, *én pedig 4 hónapi heverésem után*, a mint azt esett irnom, experiálom, mert 24 May megindulván reggel 3 órakkor: 12-öd fél óráig jó 5 statiot halatunk Martinuáig az Péter-Várdai Regimentbe.“ ³⁾ Innen folytatja az utat a gróffal még az napon Mitroviczra, 25-én Rumán át Kolubinczára, 26-án Banovczára, 27-én Zimonyba, 28-án Szalánkemenre, 29-én Titelre, a csajkások hadgyakorlatára, a hol időzik 30-án is. Innen visszatér állomására, majd a gróffal együtt Eszékre készül. ⁴⁾

Világos, hogy a ki 4 hónapig Vinkovczén, egy helyben ül, hová gróf Wartensleben generalis januárban vitte le; a ki 4 hónapi heverés és a vinkovcei májusi hadgyakorlatok után grófjával május 24 én indul el a szlavoniai ezredek szemléjére, az májusban nem lehet egyszersmind Drezdában, Lipsében is. Mert László e levele

¹⁾ Kazinczy Ferencz: Levelezése. I. kötet, 25 l.

²⁾ I. köt. 27 l.

³⁾ I. kötet, 29 l.

⁴⁾ I. kötet, 30 l.

nemcsak Dreždáról emlékszik meg, de Lipsésébe való szándékáról is. Sőt kirándul Leitmericzbe, Theresienstadtba, Vay hadnagy látogatására. A vár épen akkor épül. 12000 ember dolgozik rajta. Ez a munka két megjegyzésre készíti az iránt, kinek ír: „Örültem neked — mondja — hogy valami módon az Ingenieur Chorba nem esett mened, mert ott meg ölt volna az a sok Strapatia, a melyet ott azok a tisztek kiállanak, a *Regementnél pedig tsupa urak vagytok*“. Négy sorral alább pedig: „*Ha Magyarországra mostanában találsz úri, írd meg a javát ennek, a mit itt találsz . . .*“¹⁾ A miből nyilván következik: 1-ször, hogy a kinek ez a levél szólott, az maga katona volt, 2-szor, hogy azon időszerint nem Magyarországon tartózkodott. Mivel pedig Ferencz sem katona nem volt, sem 1782-ben külföldön nem járt, még Bécsben sem: ennél fogva ez a levél nem neki vala írva.

Csodálatos, hogy dr. Váczy Jánosnak mindez eszébe nem ötlük, mintha Kazinczy élete teljesen ismeretlen volna előtte, mintha teljes levelezése nem ép az ő kezében forogna. Úgy látszik, mintha már ő is eljutott volna, — igen korán — ama szerkesztők sorába, a kik vagy nem olvassák el, a mit kiadnak, vagy ha elolvassák, nem gondolkodnak fölötte. Pedig Váczy olvasó és gondolkozó fiatal író, legalább eddig annak látszott; de az efféle kiadás még erején fölül esik, vagy ha meg bírja, botránnyosan elsieti és elhanyagolja. Hiszen még csak érdemesnek sem tartja, hogy ezt a levelet a két szomszédos levéllel összevesse, vagy legalább, hogy ezt végig olvassa, mert ebben vagy abban az esetben okvetetlenül meg kell vala győződnie, hogy nem ebből az időből származik, ha László írta; vagy ha ebből az időből való, nem tőle ered.

Két fogantyú volna, a mibe az idő megállapításánál kapaszkodhatnánk; az egyik a theresienstadti vár építése, a másik a Vay hadnagysága: de a vár, melyet II. József édes anyja nevére és tiszteletére emeltetett, éveken keresztül épült s Vay huzamos ideig hadnagykodott, így mind a kettő nagyon ruganyos. Vagy azt kell hinnünk, hogy a levelet László írta, talán a 90-es évek elején, midőn Csehországban, Kuttnerbergen volt állomáson, (s csak is a május 8-ika miatt tévedt ide) — a mikor Prágában többször megfordult,

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. köt. 28. l.

fordulhatott meg Drezdában is; de ekkor nem tudjuk kinek írta; vagy azt kell hinnünk, hogy a levelet ő kapta, akkor kaphatta a kelet idejében is, s elküldötte Ferencz bátyjának, de a kíséző sorai elvesztek. Ez az utóbbi eset áll a jegyzetek között adott két levél-töredékről is, melyek se nem a László levelei, se nem Ferenczhez szólanak . . .¹⁾ Hiszen László 1777-ben még pataki deák, 14 esztendő, s nem mulatozik Párisban; ennél fogva nem a levelekből, hanem a levelek *mellől* hiányzanak a bátyjához intézett sorok.

Azt hittük, hogy talán gróf Wartensleben körében kereshetjük a farsangolókat, a mint László a levél írójáról és társáról beszél: — ám Wartensleben házassága gróf Teleki Klárával 1773-ban esett, így az ő fiai akár a kelet idejében, akár a szlavoniai állomás korában még sokkal ifjabbak voltak, sem hogy farsangolhattak volna. Mert Wartensleben Ferdinánd 1777-ben, Károly 1780-ban született, így a játszó szobából alig vállalkozhattak volna még külföldi útra, vagy levélírára, hogy aztán László bátyjának lemásolhassa és tovább küldhesse.²⁾ Talán a gróf Teleki József és királyfalvi Róth Johanna fiától Lászlótól, a „Buzgó Esdeklések“ későbbi írójától származnak a levelek, ki 1787-ben (de nem 1777-ben) csakugyan megírta Német- és Franciaországot, Angliát és Hollandiát; Kazinczy László még az idő szerint is gyakran tartózkodott grófja és annak felesége mellett. Sőt 1787 augusztusában, Gyömrőn, gróf Wartensleben így mutatta be testvérének: „Ich führe auch hier auf meinen dritten Sohn“, és másnap reggel a grófnőnek így gratulált: „Ich komme mit meinen 3 Söhnen“³⁾ Kazinczy László ugyanis 11-én, Klári napja előtt érkezett meg. Könnyen meglehet, hogy az utazgató fiatal Teleki leveleit apja elküldötte hűgának, gróf Wartenslebennének is, mert hiszen még abban az időben az akkora út ritka dolog számba ment. S a mennyiben a második levél töredéke Párisban, július 3-án kel, augusztusban már a néni kezében lehet, Kazinczy László is lepárjazhatja és bátyja számára postára teheti. Az utána vetett néhány sor panasza, hogy reggel vigyáznia kell, hogy „Ő Nagysága az nálla esmeretes Biblia mellett vagy Gellért mellett“ jalálja, hogy még a szokatlan énekes misét is meg kell hallgatnia s

¹⁾ Kazinczy Ferencz: Levelezése. I. kötet 542—543. l.

²⁾ Nagy Iván: Magyarország családai. XII. kötet. 69—70. l.

³⁾ Kazinczy Ferencz: Levelezése. I. köt. 145. l.

keményen énekelnie. „Örül mi szívünk mikor“. . 1) arra enged következtetni legalább, hogy ez a kitérő irat otthon, magyar földön keletkezett, így ez idegen levelek megküldése is itt eshetett.

Dr. Váczy Jánosnak általában nem sok szerencséje van a Kazinczy László leveleivel. Mert a II-ik kötet elején is össze-vissza közli őket, a nélkül, hogy a sorrendet és összefüggést kritikailag megállapítani kísérletet tenne. 1790. január 9-én László még Új-Gradiskán van, gyöngélgédőben, s onnan írja bátyjának, hogy 4—5 nap mulva új állomására indul: mégis már a következő lapon egy kuttenbergi levele következik, 1790. január 14-éről, igaz, a kényelmes kérdőjellel cifrázva; kilencz lappal odább, január 22-ről már megint Kobasról ír, hogy február 12-én szinyári báljáról és kalandjáról adjon értesítést; aztán február 23-ról megint egy kuttenbergi levele jó, majd május 10-én Zwittauból és június 22-én Senftenbergből ír. 2)

Dr. Váczy nem veszi észre, hogy Kazinczy László a horvát-szlavon határ és Csehország között ily hipp-hopp-féle megjelenéssel nem bujdoshatott örökkön, mi az akkori közlekedési viszonyok között igazi ördögösségnek is beillett volna. Később a jegyzetek között megigazítja ugyan magát, a mennyiben a január 14-iki levelet, 1791-be teszi át, az Orpheus megemlíttett cikkeinél fogva. Ám a ki az Orpheus nyomásának nehézségeit nem ismeri, csak az illető kötet homlokáról akar meggyőződni és ellenörködni, a hol ez olvasható: „Második kötet, 1790. május—június—július—auguszt“ 3) vagy éppen a szóban forgó VI-ik füzetet tekinti meg, hol a foglalat fölött ez található: „Orpheus 1790-ik juniussára“: 4) — az e helyreigazításon meg nem nyugodhatik. Sokkal tisztább és meggyőzőbb felvilágosítást ad vala, ha hivatkozik b. Ráday Gedeon 1790. aug. 30-ról szóló levelére, 5) melylyel Gellért énekét a Vén emberről és Földi János szeptember 17-iki levelére, 6) melylyel a Barátság tükörét meg-

1) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. köt. 543. l.

2) II. kötet. 4., 5., 15., 32., 39., 66. és 68. l.

3) *Széphalmy Vincze*: Orpheus. Egy hónapos írás, a józan gondolkozásnak, igazabb izlésnek és Magyar Történeteknek elősegéllésére: II. kötet. 1790.

4) *Ugyanaz.* 97. l.

5) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. köt. 101. l.

6) II. kötet. 104. l.

küldi, mert mind a kettő a VI-ik füzet elején levén, elvitathatatlanul tanúskodik, hogy az anyag összegyűjtése és kinyomatása csak az ősz végével történhetett. S a kiadó, Kazinczy Ferencz, ki olyan gyors a maga tudakozódásaiban, csak december 4-én kérdi *Döme Károlytól*, hogy az ő Voltaire cikke és Péczeli köszönete mikép tetszett P. Szaitz Leónak? ¹⁾ A mi kétségtelenné teszi, hogy a füzet csak novemberben kerülhetett ki a sajtó alól és a cseh földön lakó Kazinczy László alig ítélhetett róla a következő januárnál előbb. Különb ennyi olvasásra és nyomozásra sincs szükség, ha Váczy könnyíteni szeret lelkiösméretén; elég egyszerűen, ha csak a kérdéses leveleket veti gondosan össze. Az új-gradiskai levél után jó a kobasi, melyben László megemlíti, hogy bátyja utolsó levelét épp akkor vette Új-Gradiskán, mikor Kobasba indult; ²⁾ aztán következik a szinyári levél, melyben felhossa, hogy minden vasárnap Új-Gradiskára megy bálba. ³⁾ Mindez állomások a *horvát-szlavon határon* fekszenek. Most zászlóalja *Csehországba* rendeltetvén, útra kél László is. Már Bécsot elhagyja, 3 állomásnyira van, mikor gróf Wartenslebenne levele visszatéríti. Három napig mulat ott. Aztán így folytatja zwittauai levelében május 10-én: „A gradiskai batalliont Brünnebe értem utól, ott kaptam meg a Verordnungot is. A Batallionnal még Olmützig marschiroztam, onnan 4-ed napja, hogy egyedül utazok; még 12 mértföldet kell hátra tennem, míg a Regimentemhez érhetek“ ⁴⁾

Ime, Olmütztől Zwittauig 4 nap, a hátralevő 12 mértföld még legalább 2 nap: csak akkor jut el új állomásra *Senftenbergbe*, Csehország éjszak keleti oldalára. A mikor e magányos útja is hat napot követel, könnyen elképzelhette volna Váczy János, ha már az Akademia vagy Nemzeti Muzeum könyvtárában s egész Budapesten egy osztrák-magyar monarchia térképe nem akadt tájékozódásul, hogy Kazinczy László ezredével még lassabban mozoghatott; hogy a horvát-szlavon határról, Új-Gradiskáról vagy Szinyáról 5—10 nap alatt nem teremhetett Kuttenbergben és Senftenbergben, vagy vissza. S ez alapon könnyen következtethette volna, hogy nemcsak az első,

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet 125. l.

²⁾ Ugyanott. II. kötet. 15. l.

³⁾ Ugyanott. II. kötet. 32. l.

⁴⁾ Ugyanott. II. kötet. 68. l.

de a második kuttenbergi levél is 1791-ben készült, a mit egymásra utalások is megerősít. A január 14-iki levél utolsó pontjában Kazinczy László, ki már ez idő szerint kapitány, bátyjának bejelenti, hogy a jövő héten Prágába megy és magát lefesteti.¹⁾ A február 23-iki levél szerint pedig — tehát nem a jövő héten, hanem a jövő hónapban — ép Prágából érkezett vissza, a hol 4 napig időzött, de a festő nem vállalhatta magára, hogy elkészülhet, így képe ismét továbbra marad.²⁾ — A dolog annyival bizonyosabb, mert most látja először a várost, a híres hídat; mert Kazinczy László a cseh földön előbb nem Kuttenbergben, hanem Senftenbergben feküdt, hová 1790. május végén érkezett meg, hogy augusztus végéig ott maradjon a sileziai határőrségben. Csak augusztus végével, mikor mindenfelől a béke trombitája szól, teszik át zászlóaljával Kuttenbergbe, Prága közelébe, honnan mint új állomásáról Kazinczy Ferenczet augusztus 23-áról keresi föl és december 21-ről értesíti a város nagyságáról, népéről, és benne az ő életéről.³⁾ S úgy jó voltaképp a kuttenbergi két első levél, aztán a dresdai tudósítás, talán 1792-ből, mert még ez idő szerint is Kuttenberg az állomása; csak akkor érthető és hihető, hogy Kazinczy Lászlónak, *a kapitánynak*, nem pedig az egyszerű cadetnak, előbb a dresdai kapitány, majd a dresdai hadnagy mindent megmutogatott és magyarázott. Végre az escarmaingi sorokkal megszakad a levelezés.

Valóban csodálkozunk, hogy mindezt nemcsak Váczy János elvéti, de a Kazinczy-bizottság is elnézi. Úgy tetszik, hogy a szerkesztő a leveleket a keltezés külső látszata szerint, a hónapok és napok után, csomóba szedte, sajtó alá adta és legfőlegb a revisio alkalmával futotta át őket a megjegyzések végett. Mert szinte képzelenség, hogy a gyűjteményt maga Váczy másolta és rendezte volna: mégis ilyen fogyatékos tekintettel lenne a tartalomra és összefüggésre. Hihetőleg nagy része úgy ment át örökségkép kezére, s ő megbízott elődje munkájában, a Kazinczy-bizottság meg az övében. Persze, ez nem menti. A felszínesség és hirtelenség vádjá alól föl nem oldja, ő ép oly hibás, mintha maga végezte a másolást és rendezést, s végezte ilyen lelkiösmeretlen és kritikátlan eljárással. Mert

1) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 6. l.

2) Ugyanott. II. kötet. 39. l.

3) Ugyanott. II. kötet. 100. és 130. l.

akár gondatlanság, akár avatatlanság tévedésének oka, nagy könynyelműség tőle, hogy a munkára vállalkozott, melyhez sem elég éber szeme, sem elég korismerete, sem elég széles tudása, mert így ha kockára nem is teszi Kazinczy levelezésének, melynek megjelenésére hat évtized óta sovárogyva várakoznak az irodalom munkásai és a közművelődés barátai, egész értékét és nagy jelentőségét, de meglehetősen csökkenti és a bizalmatlanságot irányában fölkelte. Mert a ki még a levelek külső rendjében is ilyen felszínes, ilyen hirtelenkedő, mit várjunk attól azok belső megvilágítására, kritikai jegyzeteinek alaposságára nézve? Pedig a Magyar Tudományos Akadémiától, melynek éltető és vezető szellemei több mint két évtizeden keresztül a Kazinczy tanítványai voltak, joggal megvárhatja a nemzet, hogy legalább nagy mesterének hátrahagyott iratait bocsássa közre gondosan, szerkesztesse és láttassa el megbízható jegyzetekkel, kritikai és tudományos magyarázatokkal. Mert igaz ugyan, hogy a forráskutató, a ki maga bírál és ítél, e gyűjteményt még a szerkesztésnek daczára is megtecsülhetetlennek és nélkülözhetetlennek tartja, mert a Kazinczy Levelezése félszázad irodalmi, kritikai és aesthetikai eszmeáramlatainak forrása: de a művelt közönség sok helyen csak szabatos útbaigazítással értheti meg.

S milyenek a Váczy jegyzetei? Van bennük sok helyes és helytelen, sok szükséges és sok fölösleges; tele szórva félszeg állítással, üres szószaporítással és vakmerő ráfogással. A komoly kutatás és a henye fecsegés, az alapos megokolás és a léha fontoskodás váltakozik egymással: így az ő jegyzetes megvilágítása a maga egészében gyanússá és megbízhatatlanná válik, legalább a nem-szakember kezében. A mellett a szakember is alig használhatja, több dolga lévén az ellenőrzéssel, mint az eredeti nyomozással, több a fölösleg kiselejtezésével, mint a lényeg önálló keresésével. Mert Váczynek különös adománya van, hogy azt magyarázza, a mi magyarázatra nem szorul, hogy azt megkerülje, a mit egyenesen állíthatna föl: hogy kereken tagadja, a mi erején és ismeretén kívül esik, hogy hangzatos ráfogással döntse meg a kérdést, ha megfejtenie nem sikerül. Általában szerkesztő munkája félszeg, teli hibával, önkényességgel.

Az afféle apróságot számba sem vesszük, hogy már a 20-ik levél jegyzetében ¹⁾ Kazinczy László kipontozásainak és rövidítéseit

¹⁾ *Kazinczy Ferencz: Levelezése. I. kötet. 544. l.*

nek érthetlensége ellen panaszkodik, s a 19-ik levél kipontozásait be sem tölti, holott a megfejtés igen egyszerű és könnyű. „Én Kazinczy László vagyok Vinkovczen a M(éltóságos) G(róf) és generális Wartensleben udvarában Candidatus Z(ászló) T(artó); ¹⁾ a mi nem közölhető, annak értelme még világosabb, ha ugyan világosabb lehet; hogy a 130-ik levél utóiratát Bacsányiról helyreigazításával teljesen meghamisítja. Kazinczy azt írja, hogy Bacsányi angolul kezdvén tanulni, ő akarta tanítani angol nyelvmesterét: s ez is vette a sátorfát s ott hagyta a *tanítót*. Váczy megcsillagozza az utolsó szót és aláveti nagy-okosan: „Tollhiba bizonyosan *tanuló* helyett“.²⁾ Dehogy tollhiba, dehogy! Kazinczy a követelő és erőszakos természetű Bacsányit jellemzi, ki ott is tanítani akart, a hol tanulnia kellett; s az angol nyelvmester ott hagyta a tanítót, a ki tudniillik őt, az *angolt* tanítani akarta. Az afféle apróságot föl sem vesszük, hogy a 205-ik levél alatt, miután már egész csomó helyen szerepel Feri, Bárczay Ferencz, a széphalmi mester gyermeksége, ifjúsága és öreg-sége szeretett társa, kinek a Stella ajánlata szól, még mindég szükségesnek találja megjegyezni, noha rontott névvel, hogy valószínűleg a már többször emlegetett Bárczy Feri; ³⁾ pedig nem valószínűleg, hanem valóban az; hogy a 37-ik levélben megemlített *Korponai* nevét jegyzésbe veszi s utána teszi, *talán* a Kazinczy-gyerekek tanítója, ⁴⁾ holott Kazinczy László nagyon világosan beszél: — „Klárít, Susit és a kitsinyeket köszöntöm (Józsefet és Miklóst tudniillik). Korponai a mint hallom, elmegyen; írd meg, ki leszen mellettük“.⁵⁾ Az afféle apróságot számba sem vesszük, hogy a 43-ik levél jegyzetében a zemplényi nótáriusságra nézve az 54-ik levél Kazinczy-féle jegyzetere utal, ⁶⁾ a hol arról egy szó sincs, hiszen hivatkozik Toldy „*Kazinczy és kora*“ nagy monographiájára is, a hol bőven megolvashatja, a kit érdekel; hogy a 296 ik levél jegyzetével Spilenberg Pált a Martinovics-pörben elfogottak ügyvédjének mondja,⁷⁾

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 20. 1.

²⁾ Ugyanott. I. kötet. 185. 1.

³⁾ Ugyanott. I. kötet. 359. 1.

⁴⁾ Ugyanott. I. kötet. 547. 1.

⁵⁾ Ugyanott. I. kötet. 57. 1.

⁶⁾ Ugyanott. I. kötet. 549. 1.

⁷⁾ Ugyanott. II. kötet. 552. 1.

holott a szegények ¹⁾ ügyvédje volt; hiszen valamennyien elfogottak voltak, a Kazinczy-testvérek ügyvéde pedig Sárói-Szabó Sámuel. Az afféle apróságot számba sem vesszük, hogy a 396-ik levél alatt a Kazinczy Ferencz czímiratát „le Baron de Ráday“ megigazítja „*toll-hiba* comte helyett“, ²⁾ holott előbb, az öreg úrnak 1791. február 14-iki levelénél kell vala felvilágosítást adnia, hogy van az, mikép másfél köteten keresztül bárónak írja magát alá, s itt egyszerre gróf idősb Ráday Gedeon; mert itt kellett volna az olvasónak megmondania, hogy Ráday Gedeon 1782-ben báróságot és 1790-ben grófságot kapott; hogy a 18-ik levél jegyzetében Kazinczy Lászlóról úgy emlékezik meg, mint a ki bátyjához őszinte igazi állandó testvéri szeretettel viseltetett, de a ki iránt Ferencz később egészen elhidegült. ³⁾ Pedig már ez súlyosabb hiba. Mert ellenkezőleg épen László törte el a pálczát „*keine Gnade dem Revoltanten*“ szerencsétlen testvére fölött; s évekig érzéketlen maradt testvére és családja szenvedései iránt. A széphalmi mester nemes szívének dicséretére és dicsőségére válik, hogy elfeledve e megfélekedezést, mindig melegen emlékezett vissza öccse, testvéri és baráti szeretetére, mely esztendőkig a legmeghittebb bizalommal lobogott. Hiszen László volt legbeavatottabb embere, ki előtt szívének nem volt titka. Azonban elnézzük mégis, mert dr. Váczy már a második kötet élén álló tanulmányában jobban világítja meg a két testvér viszonyát. Bár az ilyen kettős megvilágítás nem igen emeli a kiadás becsét. Az afféle apróságot számba sem vesszük, hogy Kazinczy László a 20-ik levél útleírása szerint egy csomó emberrel, s köztük a Bay patvaristájával jöven össze, Váczy nagy fontosán jegyzetbe veszi: „Ki lehetett ez a patvarista, *gyanítani* sem tudjuk“. ⁴⁾ Az istenért! Hát kit érdekel ez a patvarista? Hiszen Kazinczy László is csak annyiban érdekel bennünket, a mennyiben a széphalmi mester testvére, és szerelmi ügyeiben hosszú ideig meghittje. Miért nem kérdezi inkább, hogy ki volt a bajai tisztartó, vagy a dömsödi szabó, vagy a tassi Bemács Zsigmondné, vagy a pataji pap Gorzon, vagy a hajósi esküdt vagy az iszákos halasi kún, kinek az istenben nagy bi-

¹⁾ *Pulszky Ferencz*: Martinovics és Társai. 1882. 70. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 250. l.

³⁾ Ugyanott. I. kötet. 541. l.

⁴⁾ Ugyanott. I. kötet. 544. l.

zodalma volt, mert a míg László a lovait ütötte, mind ezt kiáltotta teli torokkal: „Isten velünk, ki ellenünk“. Dr. Váczy János meglehet győződve, hogy a Kazinczy Ferencz életére és a magyar irodalom fejlődésére nézve valamennyi ép oly fontos személyiség, mint a Bay patvaristája. Igen, mindezt nem vesszük számba, nem még azt sem, hogy Kazinczy Ferencznek Kis Jánoshoz 1793. július 27. írt levelében a rövidítéseket hibásan egészíti ki. A mester az irodalmi polemia-ról, az ő szava szerint az irodalmi virrongásról szólva így ír: „A virrongók vesztenének, de az ügy nyerne. S miért kellene a virrongóknak is vesztetni, ha nem úgy virrongának mint R és Sz, s B és R? Hogy ily virrongást nem óhajtok, azt nem lesz szükség mondanom“. ¹⁾ Váczy ily módon teszi meg a kiegészítést: R(évay) és Sz(emere) s B(acsányi) és R(ajnis), holott Szemere helyett Szabó, Baróti Szabó Dávid értendő, kiknek polemiájok sokkal ismertebb, semhogy részleteznünk kellene. Szemere Pál 1785-ben született, s e polemia, sőt még e levél idejében is sokkal kisebb, semhogy bárki-vel irodalmi kérdésben virrongana, legfőlebb a nevelőjével virrongott bepanaszolva atyjának: „Apám intsd nevelő bácsit, hiszen mindig csak tanít“. ²⁾

Az efféle apróságokból két össze-marékkal szedhetnénk össze. Azért hagyjuk abba! S mutassunk inkább arra a könnyűségre, magyarábban szólva könnyelműségre, melylyel Váczy a maga föltevéseit és állításait odaveti.

Van Kazinczy Lászlónak egy gyömrei levele, 1782. július 17-ről, melyben bátyjának elbeszéli, hogy Szirákon volt temetésen. Sajnálja, hogy Ferencz is el nem ment, mert „sok esmeretlen urakkal és kisasszonyokkal tehetett volna ismeretséget“ — „Hogy ment végbe a Solemnitás? Mi 15-n estére oda értünk — felel a maga kérdésére, — és velünk együtt igen sokan; valamennyi Báró, Consiliarius, Aulae Familiaris Prónay van, az öreg Ráday, Generális Beleznayné, Podmanitzki házak, sok Darvassok, de a mi több Radvánszky Carolina is. Elég az ahhoz, hogy a sokaság nagy volt. 16-a reggel 9 órakor egy sátor alá; a mely alatt már akkor a Test fekete Bársonnyal ezüst betűkkel megrakva és bévonva volt, mentünk. Holott is kurta Ária éneklés után az Superintendens egy magyar

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 301—302. I.

²⁾ *Szvorényi József*: Szemere Pál munkái. Budapest, 1890. I. Rész. 7. I.

Praedicatióba fogott, melynek egész fundamentoma az *megholtak gazdagságának, Vejének, Leányának és Unokáinak* ditséreti volt; ez pedig tartott 3 órákig, ezután tartatott egy Tót Praedicatió is, de ebbe mi volt, nem érthettem: ennek vége lévén, az *Nemességnek az eleje* az Testet felvette és azt az udvarból kivitte“. ¹⁾

A levél jegyzetében Váczy megvallja, hogy nem tudja eldönteni, kinek a temetéséről van itt szó: a *temetés leírása után* mégis valószínűnek tartja, „hogy a szóban forgó halotti pompa Podmaniczky Lizinek rendezteték“. ²⁾ Mire állapítja ezt a föltevést? László 1783. szeptember elseji levelének ama pontjára, hogy megkapta bátyja levelét a Podmaniczky Lizi halálára írt verseivel. Hát ez is alap? Hogy Kazinczy Ferencz a *következő* esztendőben egy halottas verset írt! Hát egy esztendő folyamában Podmaniczky Lizin kívül más meg sem halhatott? Hát csak ő lehetett az, a kit 1782. július 16-án Szirákon eltemettek?

Ha az idézett levél-töredéken végig tekintünk, nyilván szembe ötlük, hogy a megholt öreg volt, kinek egy veje egy leánya s több unokája; hogy a lutheránus hitet követte, azért magasztalja magyar és tót beszéd.

Podmaniczky Lizi is lutheránus volt ugyan, de nevének illetén említése azt sejteti, hogy ő fiatal leány korában húnyhatott el, különben az *uráról* is emlegetnék. Mint fiatal leányt pedig bizonyosan nem Szirákon temetik el, mely a *királyfalvi Róthok* és utánok a *Telekiek* birtoka ebben az időben, hanem a Podmaniczkyak aszódi sírboltjában; mint fiatal leánynak nem sereglenek össze temetésére az összes tekintélyes rokonok: a Telekiek, Prónayak, Podmaniczkyak, Radvánszkyak, Darvassok, még a 70 esztendő s Ráday Gedeon is. Pedig, hogy a megénekelte Podmaniczky Lizi fiatal lehetett, annyival inkább hiszszük, mert a Podmaniczky-házban élt ez idő szerint egy más Erzsébet, b. Bujanovszky tábornok felesége, a gróf Beleznay Miklósné testvére, ki 1819 ben halt el; s a családfáján rajta kívül más Lizit nem találunk, a mi legalább annak a jele, hogy a kérdésben levő (ha ugyan tévedésből ki nem maradt), — az *embernyi* kort nem érte el s már ennél fogva sem lehetett a sziráki halott, a ki *nagy* halott vala, a mint mondani szokás.

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése I. kötet. 36. l.

²⁾ Ugyanott. I. kötet. 545. l.

Kazinczy László tudósításában megemlíti még, hogy a testet „az Nemességnek az eleje“ fölvette és az udvarból kivitte, a mi arra enged következtetni, hogy a megholt férfi volt.

Már most ily alapon indulva el a kutatásban, végig tanulmányoztuk a Teleki, Prónay, Ráday, Podmaniczky és Radvánszky-családok rokoni összeköttetéseit a XVIII-ik század második felében: ¹⁾ mert különösen ettől az időtől házasodtak össze. E családok a Telekieken kívül, kik már a XVII-ik század végén nyerték el a birodalmi grófságot, egy időben emelkedtek tekintélyre és méltóságra: a Prónayak 1770 után, a Rádayak 1782-ben, a Podmaniczkyak 1783-ban kaptak bárói czímet; a Radvánszkyak ugyancsak a mi napjainkban, de már akkor fényes névvel bírtak s e családokkal szorosan összefüzdtek. Tanulmányunk biztos eredményeként megállapíthatjuk, hogy a sziráki halott nem más, mint a nagy műveltségéről és dúsgazdagságáról híres *Királyfalvi Róth Tamás*, házának utolsó férfi sarja, kinek egyetlen leánya Johanna, és egyetlen veje gróf Teleki József, míg unokái László, István, József és Janka, báró Prónay Sándorné. A magyar halotti beszéd minden tétele reá illik, reá a kettős praedicatio is Kazinczy László értesítésével együtt, — 1782-ben halt el. Régi nemessége, társadalmi előkelősége és roppant vagyona összehozta a terjedelmes rokonságot, hogy az utolsó királyfalvi Róth végtisztessége minél ünnepélyesebb legyen. Testvére Éva, b. Prónay Gáborné, kinek fia László Radvánszky Carolinát, Gábor pedig Podmaniczky Carolinát bírta feleségül; leánya Johanna, a Teleki László és Ráday Eszter fiának nője, s gróf Teleki Klárának, a Wartenslebennének sógorasszonya. Ime a szálak, melyek e családokat összekötik. Kazinczy László gróf Teleki Klárával és férjével, gróf Wartensleben Vilmostal jelent meg Szirákon.

Ha Váczy János jól meggondolja a kérdést, nem tartja olyan valószínűnek a temetés leírása után, „hogy a szóban forgó halotti pompa Podmaniczky Lizinek rendezteték“. Persze a ráfogás legkényelmesebb módja a föltevésnek és állításnak, de nagyon veszedelmes. Mert nem kell egyéb, mint hogy a kutató ne sajnálja a fáradságot — és akkor az egész tudományos nyegleség összeomlik. Sok helyütt éper. fáradság sem kell, a botlás olyan nyilvánvaló, a

¹⁾ *Nagy Iván*: Magyarország családai. XI. kötet. 89., 92., 93. IX. kötet. 490., 550., 340., 573., 780. l.

ráfogás olyan szembeszökő. Kazinczy Gessnerhez intézett levelében például előfordul Szilágyi Sámuel, a superintendens neve. ¹⁾ Váczy siet irodalomtörténeti tudományát csillogtatni s a széphalmi mester viszonyát a superintendenshez fölvilágosítani. „Mikor az amerikai Podócz és Kazimir“ című munkája 1776-ban megjelent, — mondja — a többi közt így szólta Kazinczyhoz: „A munka ugyan hibás, a mint egy-két belevetett pillantás után látom, de mely dicséretes törekvés e gyöngye esztendőnkben. Ne szűnjék meg . . . stb.“ S a nagyobb alaposág és hitelesség végett hivatkozik a Pályám Emlékezetére és a Magyar Pantheonra. ²⁾

A ki Kazinczy életét ösmeri, ezt mosolyogva fogadja, mert erős tévedés. Keressük ki a Magyar Pantheonban a megfelelő lapokat, ott mind ebből egy szó sincs, ott a Szilágyi tanuló pályája van leírva. Nézzük meg a Pályám Emlékezetét, ott a mester elbeszéli, hogy micsoda pironkodásba és lelki gyötrődésbe került első zsengéje, „a hirtelen összefirkált, és senkivel sem közölt Magyarország Geographiája, melyet még az a szerencsétlenség is ért, hogy egy német magyar, ki az íveket a nyomtatásbeli hibáktól megtisztogatta, a kassai lutheránusok rectora, Klein Efraim, anagrammái nevével Femer Kilián, imitt-amott német magyarságával megezifrázta. Ez a munka teli a szedő, a nyomtató és javító botlásaival 1775-ben ép a vizsgálatra érkezett meg. Kazinczy osztályuk osztlásakor osztogatni kezdte, mire megkérdi a metszve szólani szerető Szentesi, az ékesszólás professora: „Micsoda portékát árulsz?“ Kazinczy szégyennel elborulva nem felelt, de felállt Szilágyi Sámuel, kezébe vette a könyvet s tette amaz ismeretes nyilatkozatot. „Nem tudom, — írja Kazinczy évtizedek múlva — van-e sok író, ki ily keservesen lakolt első kirepüléséért, de felfogadám, hogy nevem nyomtatva soha többé nem lesz.“ ³⁾

Ha a Kazinczy Levelezésének szerkesztője a mester pályájának mozzanataiban ilyeneket botlik; mit csinál kisebb és névtelenebb írók életével? Példákkal mutogatjuk mindjárt.

Földi János egyik levelét 1789. október 2-án azzal végzi Kazinczy Ferenczhez, hogy *Horváth János* barátja alázatosan tiszteli. ⁴⁾

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 38. l.

²⁾ Ugyanott. I. kötet. 546. lap.

³⁾ *Kazinczy Ferencz*: Pályám Emlékezete. 30–32. l.

⁴⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 220. l.

Dr. Váczy János állításaként ez a Horváth János legtöbb valószínűség szerint az ismert egyházi író, ki veszprémi kanonok, majd fejevári püspök volt.¹⁾

Hát biz ebben a legtöbb valószínűségben nagyon kevés a valószínűség. Mert az ismert egyházi író, ki 1808-ban veszprémi kanonokká, 1830-ban fejevári püspökké lett, 1769-ben született, 1780-, 1786-ban befejezve Veszprémben középiskoláit, a következő két esztendőben Pozsonyban a bölcészeti tanfolyamot járta, hol mint veszprémmegyei papnövendék megmaradt a theológián is. Földi János, ki 1755-ben született, már ekkor 33 éves férfi volt; így alig hihető, hogy a csak első éves theolog, ki eddigelé a Dunántúlról ki sem mozdult, s a már meglett író oly benső barátságába jutott, hogy épp kapóra, mikor Földi Kazinczynak ír, Pozsonyból csak átüzenjen Pestre, hogy a Tekintetes urat ő is tiszteli; mert ép ebben az időben 14 esztendő nagy kor-különbség, egy-két évtized múlva már nem lenne ekkora. A Földi barátja minden bizonynyal valami olyan Horváth János, a ki közelében élt, — nem az ismert egyházi író. Mert legyen meggyőződve Váczy, ha ez már 1788-ban tisztelgeti Kazinczynkat, nem marad levél, vagy megemlítés nélkül. Hiszen 1789. novemberében, mikor Kazinczy Bécsbe ment, meglátogatta a pozsonyi kispapokat a várban; ekkor kétségtelenül fölkereste volna Horváthot is, ha már előbb köszönő viszonyba áll véle, hogy személyesen megismerje. De bár a Kazinczy pozsonyi látogatása megtermette a maga leveleit, Döme Károlylyal a melegebb barátságot: Horváthról sehol sincsen említés. Pedig Kazinczy rendesen üdvözli a Döme társait, névszerint Fejér Györgyöt, Törököt, Csergicsét; de Horváthról hallgat.²⁾ A mi az ő természetéből csak úgy érthető, hogy a Földy és Váczy Horváth Jánossa két különböző egyéniség.

Rádai Gedeon leveleiben többször hivatkozik *Zilai Sámuel* maros-vásárhelyi tanárra.³⁾ Váczy János jegyzetében megvallja, hogy Zilai (vagy helyesebben talán Zilahi, veti közbe) professorról semmi közelebbi életrajzi adatot föl nem deríthetett. „A század elején — úgy mond — van említés Zilahy József nagyváradi praedikátorról, a kinek egy pár halotti beszéde nyomtatásban is megjelent; de hogy

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 565. l.

²⁾ Ugyanott. II. kötet. 3. l.

³⁾ Ugyanott. I. kötet. 294., 464. II. kötet. 41., 42., 43. l.

ez ugyanazon személy-e; nem tudjuk eldönteni. Veszprémi István említ egy Zilahy Sámuel nevű tanulót, a ki 1780-ban Leydenben theológiát is hallgatott, de ily nevű papról, vagy tanárról hiába kerestünk bővebb értesítést.¹⁾

Hát bizony Váczy nem igen hosszasan kereshetett. Mert ha jobban keresi, megtalálja legalább nevét az Abafi Figyelőjében,²⁾ s egész életét a maros-vásárhelyi főiskola történetében. Van e collegiumnak mai nap egy rendkívül szerény, de igen munkás tanára, *Koncz József*, az erdélyi régibb protestáns emberek és iratok szorgalmas kutatója és közrebocsátója. Részletesen megírta főiskolája multját s multjának nevesebb férfait. Zilai Sámuel 1771-től fogva M.-Vásárhelytt iskolázott, 1777-ben collegiumi könyvtárnok, majd a harmonia elnöke és a görög osztály tanítója. 1781-ben kiment az utrechti egyetemre, hol Kovásznai Sándor „*Carmina exegualia*“ és „*Oratio ad inaugurandum auditorium*“ című műveinek s gróf Teleki Sámuel „*Jánus Pannonius*“-ának kiadásában segédkezett. 1784-ben Heidelbergben folytatta tanulmányait, 1789-ben foglalta el M.-Vásárhelyen székét, mint a classicai irodalom és történelem tanára, 1792-ig mint segédtanár, 1800-ig, haláláig mint rendes professor működött. „Tanári hivatala mellett, írja Koncz József, a könyvtár rendezésével is foglalkozott. Levelezésben állott idősb gr. Ráday Gedeonnal, megszerezte tőle a könyvtára czimiratát, hogy annak segítségével is gyarapítsa a classica-irodalmi ismereteit s méltó utóda lehessen mesterének, Kovásznainak, kinek eddig csak segédje volt. Fáradhatatlan buzgolkodott az irodalom fejlesztésén, nemzeti és valóságos művek terjesztésén. 1790-ben kiadta Zrinyi Miklós „*Ne bánsd a magyart*“ című művét M.-Vásárhelytt; összegyűjtötte és kiadta gyalakuti gróf Lázár I. hátrahagyott verseit 1795-ben „*Külömbkülömbféle világi dolgokat az erkölcsökre szabogató magyar versek*“ cím alatt; végre az új-testamentum kiadására is egy jó emberétől alapot szerzett s ahhoz szép papirosat a Ráday közbejárásával hozatott Pestről a vásárhelyi nyomdának.“ Ezen utolsó terve kivitelében meggátolta halála.

Kéziratban maradtak Napló-jegyzései és Erdély rövid historiája.³⁾

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 573. l.

²⁾ *Abafi*: Figyelő. 1886. XX. kötet. 42. l.

³⁾ *A maros-vásárhelyi ev. ref. Kollegium Értesítője*. 1886. 233—237. l.

Warum in die Ferne schweifen,
Sieh, das Gute liegt so nah'?

Miért kereskedett Váczy Nagy-Váradon, Debreczenben, mikor Maros-Vásárhelyen adhattak volna legjobb felvilágosítást.

Azt hisszük, hogy dr. Váczy János *Borosnyai* személyére nézve is alaposan téved. Kazinczy Arankához azt írja egyik levelében 1789. augusztus 13-án, hogy nagyon örül, mikép Idylliumai mind néki, mind T. Borosnyai úrnak tetszenek.¹⁾ Váczy szerint talán *Borosnyai Györgyöt* érti, ki az adózó jobbágyság agense és ügyvéde volt. Minden valószínűség szerint *nem* azt. Mert ez a Borosnyai György királyi táblai ágens és ügyvéd, 1784-től fogva Budán lakott, ott is halt meg 1809 ben. A Maros-Vásárhelyen élő Aranka kissé távol esett tőle, hogy Gessner fölött való tetszését általa tudassa Kazinczyval. Azonban élt ebben az időben M.-Vásárhelyen egy híres Borosnyai, a református egyháznak 1767-től 1802-ig első *nagy papja*, mint Konecz József jellemzi.²⁾ Voltakép nagyborosnyai *Borosnyai Lukács Simon*; de a család, mely M.-Vásárhely városának három főbíró és három papot adott, ma is egyszerűen csak Borosnyainak írja magát. Ez a Borosnyai Simon, az erdélyi első diplomatikus püspök fia, mint szónok nagy hírben állt: b. Wesselényi Ferencz, gróf Bethlen Ádám, vargyasi b. Dániel, b. Kemény Miklós, gr. Teleky László, b. Bánffy Klára, csegei gróf Wass Miklós felett mondott beszédei nyomtatásban is megjelentek.³⁾ Kettős tekintélye, apjáról és magáról, magasra emelte a vásárhelyiek előtt. Nagy tudományánál és miveltségénél fogva bizonyynyal Aranka is örömet érintkezett Tiszteletes Borosnyai urammal s Kazinczy előtt az ő ítéletére hivatkozhatott.

Fia, *Borosnyai János*, ki a collegiumban ebben az időben végezte a diáki tudományokat, alig jöhet számításba. Mert csak később, 1797-től 1844-ig volt a főiskola tanára, s mint ilyen, rimes versben megírta és kiadta az állatok és növények ismeretét s M.-Vásárhely történetét, de ebből csak az első dal és első ének jelenhetett meg.⁴⁾

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 423. l.

²⁾ *A maros-vásárhelyi ev. ref. Kollegium Értesítője*. 1886. 240. l.

³⁾ *Nagy Iván*: Magyarország családai. II. kötet. 193. l.

⁴⁾ *A maros-vásárhelyi ev. ref. Kollegium Értesítője*. 1886. 240—242. l.

Hát arra mit szóljunk, hogy dr. Váczy Klaniczay Jánost megteszi a Kazinczy visitátorának. „Úgy látszik, — fejtegeti nagy alaposan, — mint iskolavigyzó — a hogy akkor nevezték — lehetett *Kazinczy alá rendelve*. A Prónay és Radvánszky családokkal ismeretségben lévén, némi közvetítő szerepet viselhetett Kazinczy s az említett családok között. Életéről semmiféle adatot nem sikerült földerítenünk azon kívül, a mi a Kazinczyhoz írt leveleiben található“.¹⁾

Sajnos, még azt sem sikerült. Mert Váczy János, a mint mindenütt megbotránkozással tapasztaljuk, egyetlen levelezést sem olvas el, nem még ha 4 levélből áll is összesen, mint a Klaniczayé. Vagy lelkiismerete, vagy emlékezete nincs, pedig a szerkesztőben mind a kettő oly gyökeres fogyatkozás, a mi miatt nem felelhet meg feladatának. Hiszen nemcsak a Klaniczay leveleit kellene eszébe tartania, de Kazinczy s mások leveleit is, melyek fölvilágosításul szolgálhatnak, mert az ily roppant levelezésben kölcsönösen tisztázza és támogatja egymást minden adat. Ha Váczy János elolvasta volna, vagy emlékezni birna *Pethő Jakab* 1789. szeptember 22-iki levelére Kazinczyhoz, melyben értesíti, hogy ennek „kivánsága és közhaszonra czélzó magyar nemes szíve megnyugasztalására“ kiket terjesztettek fel kinevezés végett visitátorainak, mai értelemben ségédtanfelügyelőknék; ²⁾ ha elolvasta volna, vagy emlékezni birna Kazinczy 1789. december 23-iki levelére, melyben Péczeli Józsefnek megírja, hogy hivatali fizetése 1500 forint, kerülete 5 szakaszra oszlik, melyek élén alatta főszolgabíró ranggal, 600 forint fizetéssel egy-egy visitátor áll és pedig: 1. *Ivánkai Vitéz Imre*, székhelye Eger, köre Hevesmegye, a Jászság és Kúnság. 2. *Wályi András*, székhelye Miskolcz, köre Borsód-, Gömör- és Tornamegyék. 3. *Urbán András*, székhelye Lőcse, köre Szepes- és Sárosmegyék. 4. *Polyánkay Péter*, székhelye Ungvár, köre Ung- és Beregmegyék. 5. *Janusek József*, székhelye S.-Ujhely, köre Abauj- és Zemplénmegyék, mind a Pethő értesítése szerint, ³⁾ — akkor nem tenné meg Klaniczay Jánost Kazinczy visitátorának. Mert csak most kapott segédeket, a mire László öcscse azt jegyzi meg: „csak annyit tudok, hogy Visitátoraid vagynak, a

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 575. l.

²⁾ Ugyanott. I. kötet. 474. l.

³⁾ Ugyanott. I. kötet. 523. l.

kiknek te 1500 forintért ismét Visitátora fogsz lenni“. ¹⁾ Kazinczy még pár hónappal előbb, 1789. szeptember 19-én Kovachichnak, ki statistikai kimutatást kér tőle, azt feleli, hogy akkor fog küldeni, ha visitátorait kinevezik, ha személyzete lesz. ²⁾ Váczy mindezt elfeledi, el a Klaniczay saját levele ellenére. Mert Klaniczay egyik levelében, 1789. augusztus 5-ről a közös iskolák nehézségeiről panaszkodva így ír: „Vieles sprach ich hierüber meinem Oberen Freiherrn Gabriel von Prónay, dem Oberstudiendirektor, mit dem ich von 16 Julius bis 25. theils hier im Neüsohl, theils zu Tót-Próna war“. ³⁾

Klaniczay János b. Prónay Gábor, pozsonyi kerületi főigazgató alatt működött s Besztercebányán lakott, melyet Váczy a magyar tartalomjegyzékben is, a nagyobb alaposság bizonyítékaként, hűségesen meghágy mindég Neusohnak, itt székelt b. Prónay László, a besztercebányai közigazgatási kerület: Zólyom-, Turóc-, Hont-, Liptó-, Árva- és Gömörmegyék directora is, kinek felesége Radvánszky Róza, a Radvánszky János testvére; a Radvánszky János neje meg Prónay Éva, a két Prónay-báró testvére. Innen a Klaniczay ismeretsége e családokkal. ⁴⁾

Klaniczay János mint protestáns, a közös iskolák eltörlésével elvesztette állását; de a kormány érdemeiért nem sokáig hagyta el ismerés és kárpótolás nélkül, már 1792-ben azzal tüntette ki, hogy nemességre emelte. Czímer-pajzsa kék udvarában jobbról balra egymástól párhuzamos távolságban két arany csíkolat vonul le rézsutosan és a két csíkolat között arany betűkkel ez olvasható: „*Educatio*“, az udvar jobboldali felső szögletében arany nap, baloldali alsó szögletében ezüst félhold, ennek szarvainál két arany csillag ragyog. A pajzs sisak fölötti koronáján egyfejű sas áll, csőrében író tollat tartva. Így mindaz, a mi égen-földön világosságot terjeszt: egyfelől a nap, hold és csillag, másfelől a nevelés és író toll benne van, hogy jelképezze miféle közzszolgálattal és érdemmel vívta ki a fölemelkedést. 1810-ben verseczi kincstári praefectus volt. Családja Krassó-megyében ágazott el. ⁵⁾

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 4. l.

²⁾ Ugyanott. I. kötet. 473. l.

³⁾ Ugyanott. I. kötet. 406. l.

⁴⁾ *Nagy Iván*: Magyarország családai. IX. kötet. 490., 573. l.

⁵⁾ Ugyanott. VI. kötet. 269. l.

De menjünk tovább.

Szirmay Antal, 1790. január 16-iki levelében Kazinczy előtt keményen kikelve a regények és elbeszélések ellen, elítélve szól a Haller Hármás Historiájáról, és az öreg Pataynak az indusokról kibocsátott meséiről.¹⁾ Dr. Váczy János szerint ez az öreg Patay, báji Patay Sámuel *egészen ismeretlen író.*²⁾ Ugyan az Istenért, hogy volna egészen ismeretlen, mikor nemcsak Szirmay említi meg, de még Váczy is fölfedezi, elfogadható hivatkozással a Nagy Iván könyvére, mert a gyűjtő Patay Sámuel teljes jogon mondhatja el magáról 1781-ben, hogy az indusok bölcselkedéséről való fordítása *magános és koros* napjaiban készült, hiszen felesége, Szuhay Erzsébet, kivel 35 évig élt házasságban 1765-ben halt el, így már 16 évvel előbb magánosságra maradt; hiszen 1781-ben a maga bevallása szerint a 71 évet betöltötte, így a század első évtizedének végén kellett születnie, különben 1730-ban alig nősülhetett volna.³⁾ Igen, ismételjük, hogy volna *egészen ismeretlen író*, mikor neve a Danielik közkézen forgó életrajzi gyűjteményében is meg van. Sőt Danielik nemcsak fordítását, de eredeti művét is idézi, melynek címe: „Egy jó atyának fiait oktató tanítása. Lipcse, 1788.“ A mi hasonlókép reá illik a gyűjtő Patayra, lévén három fia: Ferencz, József, Pál.⁴⁾

Milyen könnyen dobja oda Váczy ráfogásait: arra maga ez az egyetlen jegyzet elég meggyőző példa. Szirmay levele végén, a történet-irodalom mellett érvelve, azt kérdi: „Hát egyetlen egy Fridriknek *munkáját* miért nem fordíthatnák magyarra?⁵⁾ Váczy egész határozottan tudja, hogy Szirmay Nagy Frigyesnek „*Az országlások nemeiről*“ írt művére czéloz. Honnan? Szirmay nem mondja, Ballagi Géza pedig, kire Váczy hivatkozik, a Kondé fordításának ismertetésében e czélzásról mélyen hallgat.⁶⁾ Tudja tehát — a levegőből. Pedig kétségtelen, hogy Szirmay Nagy Frigyesnek *nem erről az egy művéről*, hanem általában *munkáiról* beszél. Ha Váczy nem sajnálja

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése II. kötet. 7. l.

²⁾ Ugyanott. II. kötet. 549. l.

³⁾ *Nagy Ioán*: Magyarország családai IX. kötet. 149. l.

⁴⁾ *Danielik J.*: Magyar írók. Életrajzi gyűjtemény. II. kötet. Pest, 1858. 249. l.

⁵⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 7. l.

⁶⁾ *Ballagi Géza*: A politikai irod. története Magyarországon. Budapest, 1888. 518—520. l.

a fáradságot Nagy Frigyes valamely terjedelmesebb történetének, vagy valamely részletesebb Ismerettár életrajzának átolvasásától, meg fog győződni, hogy a lángeszű porosz királynak 1790. előtt már egész csomó állambölcseleti és történeti műve jelent meg. Sőt mindjárt halála után 1788-ban, Berlinben, a *Voss és Decker* czég, s egyideűleg Bécsben a *Wallishausser*-féle könyvkereskedés hátrahagyott munkái német fordításának javított és bővített gyűjteményes kiadását bocsátotta közre. Mi bibliographiát nem akarunk adni. De ha Váczy figyelmesebb vagy lelkiösmeretesebb, Ballagi Géza jeles könyvéből is észrevehette volna ezt. Hiszen Ballagi megemlíti, hogy Kondé után a következő esztendőben 1791-ben Aranka György fordította Nagy Frigyes ugyanazon művét s közli jegyzetül a címlapot, melyen ott áll: „Az igazgatás formáiról és az uralkodók kötelességeiről edgy próba. A II. Fridrik prussiai király *munkái közül*. Fordítás a *VI-ik darabból*“.¹⁾

Igazán jól tette volna Váczy János, ha Nagy Frigyes munkáival valamennyire megismerkedik, mert akkor nem esik egy ép oly mulattató, mint fontoskodó tévedésbe. *Szombathi János*, a sárospataki főiskola nagyérdemű tanára 1801. december 23 iki levele kapcsában visszaküldi Kazinczynak a *gond-szabadi* bölc munkáinak 2-ik darabját.²⁾ Váczy a gond-szabadi bölcset jegyzésbe veszi, eme nyomatékos kijelentéssel, „hogy kit érthet alatta, az még földéritesre vár“.³⁾

No ha földéritesre vár; ime földéritjük. A *gond-szabadi* nem egyéb, mint a *Sans-souci* magyarítása, a gond-szabadi bölc nem más, mint *Nagy Frigyes*. S nem kívánunk semmi elismerést érte, a földérites fölötte könnyű dolog lévén, mert nem kellett hozzá egyéb, mint egy kis történet-ismeret, hogy a nagy király kedvenc mulató helye Potzdam mellett Sans-souci volt, egy kis francia tudás, hogy ennek a névnek értelme: gond nélkül, meg egy kis világ-

¹⁾ A mi elárulja, hogy valószínűleg e Voss és Decker, vagy Wallishausser-féle német kiadásból magyarította, mert ott fordul elő a VI-ik kötetben: „Versuch über die Regierungsformen und über die Pflichten der *Regenten*“, — míg francia czíme: „Essai sur les formes du gouvernement et sur les devoirs des *souverains*“.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 449. l.

³⁾ Ugyanott. II. kötet. 598. l.

irodalmi tájékozottság, hogy Nagy Frigyes iratai életében a *sans-soucibeli philosoph*¹⁾ neve alatt láttak világot, például „*Oeuvres ou poesies diverses du philosophe de Sans-souci*“.

Váczy János, úgy látszik, mind erről elfeledkezett.

El bizony sok egyébről.

P. Horváth Ádám 1789. április 8-iki levelében Kazinczy előtt feldicsekszik jó szívével, melyet ismer Pesten *Dr. Szombathy*, Pomázon Magyar György. Váczy jegyzésbe veszi őket csak azért, hogy kijelentse, mikép semmiféle közelebbi életrajzot nem sikerült róluk földerítenie. Magyar Györgyre nézve nem csodálkozunk, mert Pomáz falva a maga csöndes zugolyában megóvhatta az emlegetéstől: de Szombathy József sokkal nevezetesebb pesti alak, semhogy néhány apró adatot ne talált volna felőle. *Keresztési József* becses krónikájába 1790-ben, mikor Hunyadi Ferencz debreczeni és Héczei Dániel peéri praedikátor társaival a budai országgyűlésen a papok nemessége ügyében fáradozik, junius 9-ről ezt jegyzi be: „*Az híres doktor Szombathy József urat ez nap látogattam meg először, ezután pedig gyakran mulattam vele*“.²⁾ Határozottan állíthatjuk, hogy ez a Szombathy József egy és ugyanazon személy a himlő-oltás nagy úttörőjével nálunk, Cseh-Szombathy Józseffel, kiről Kazinczy Magyar Pantheonában megemlíti,³⁾ hogy híres orvos, a ki Komáromban született 1748. július 11-én és meghalt Pesten, 1814. február 2-án. Keresztési József kétségtelenül még a debreczeni főiskolából ismerte, mint Sárói-Szabó Sámuel, a jeles ügyvédet; mert Cseh-Szombathy József is ott tanult. *Szűcs István* a maga nagy munkájában Hatvani és Veszprémi, Szentgyörgyi és Csécsi közt említi meg, mint a kik a főiskola növendékei közül az orvosi pályán kiemelkedtek. Cseh-Szombathy hálás is maradt Debreczen iránt, mert nemcsak a főiskolai könyvtárt gyarapította tetemesen, de régi kedves intézetének nagyobb alapítványt is tőn, melyből a collégiumi előljáróság az ásvány-növény- és vegytani kathedrát szervezte.⁴⁾ P. Horváth Ádám hihetőleg a dunántúliság révén barátkozott vele.

1) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 103. l.

2) *Keresztési József*: Krónikája. Pest, 1868. 250. l.

3) *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon. 375. l.

4) *Szűcs István*: Szabad királyi Debreczen város történelme. Debreczen, 1871. III. k. 932. 942. 945. l.

S ha már Váczy János Domokos Lajosról, az 1790-iki diéta nagy tekintélyű tagjáról és kerületi jegyzőjéről megemlékszük: miért nem merít a Keresztési krónikájából vagy Szűcs István történetéből? Több érdekes és jellemző apróságct talált volna benne, mint Kazinczynál.

S ha már jegyzetet ír *Losonczy Istvánról*, kinek nevezetes Hármaskis-Tükre 83 esztendőn át több mint 25 kiadást ért, míg az ország csaknem minden felekezeti iskolájába bejutott, úgy, hogy az absolutizmus hathatós eszközül az osztrák állampolgári dicső jogok becsepegtetésére az ifjúságba e könyvet szemelte ki s 1850-ben egy osztrák szellemű kiadást rendezett belőle, a mivel teljesen felsült; — Váczy miért nem pontosabb, születése éve mellett miért nem keresi meg halála évét is? Egyszerűen csak annyit vet oda: 1780. táján halt meg. Nem *tájan*, hanem *akkor*, 1780-ban, márczius 25-én. Megtalálhatta volna Wurzbach Lexiconában, melyet gyakran és eredményesen forgatott; még részletesebben az Új Magyar Athénában. ¹⁾ A pontosság azonban Váczynek gyöngéje oldala.

Ivánkai Vitéz Imre nála *pécsi* kerületi visitátor, minek bizonyítékként hivatkozik Kazinczy Magyar Pantheonának 404-ik oldalára; ²⁾ ott pedig ezt az adatot hiában keressük. Vitéz nem pécsi, hanem *hevesi* vizitátor volt Kazinczy alatt, a mint azt Péczelihez írt kimutatásában olvastuk. ³⁾ S minket csak mint ilyen érdekel.

Kazinczy a magyar nyelv tanítása mellett buzogva a „*Hazai és más nevezetes Történetek*“ szerkesztőségéhez 1790. márczius 8-án írt tudósításában felsorolja, kiktől magyar iskolai könyvek várhatók s köztük Ormóst, Váczy szerint valószínűleg Ormós András praedicator. ⁴⁾ Nem valószínűleg, hanem *valóban*. Mert Szathmáry Paksi István superintendenssé választása, és Hatvani István nyugalomba vonulása után 1786-ban dr. Milesz József lőn a bölcsélet és *Ormós András*, a zsidó nyelvtan tanára. Ormós Debreczenben végezte tanulmányait. 1779—1780-ban Genfben tartózkodott; 1780-tól 1786-ig debreczeni ispotálybeli pap volt, a mikor a tanári pályára lépett át, de már 1792-ben helyét Kocsi Sebestyén Istvánnak engedte és Szó-

¹⁾ *Új Magyar Athenás*. Budapest, 1882. 260. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 589. l.

³⁾ Ugyanott. I. kötet. 523. l.

⁴⁾ Ugyanott. II. kötet. 554. l.

boszlóra ment praedikátornak.¹⁾ Mint ilyen tartott beszédet *Szikszai György* debreczeni pap, korának legkitünőbb imáírója, a nagynevű Révész Bálint mestere felett, 1803-ban az Isten hűségés szolgáinak jutalmáról szólva.²⁾

S ha már Debreczenben vagyunk, tisztázzunk egy párt ama „számtalan teljesen ismeretlen név közül, melyeket Váczy meg sem kísérthet földeríteni, a minő Kazinczy 1802. február 28-iki levelében Csóka, Lengyel és Szikszai, a kit még jegyzésbe se vesz.³⁾

Csóka református pap volt, a kit 1801-ben a nagyváradí egyházközség törekedett megnyerni, de a meghívást nem fogadta el.⁴⁾ *Lengyel József* nemcsak nem teljesen ismeretlen, de elég emlékezetes irodalomtörténeti név. Nem annyira buzgó énekei és 3 kötet templomi beszédei révén, mint inkább annak az okán, hogy kollegiumi senior korában ő idézte elő a meghasonlást Csokonai és tanára Szilágyi Gábor közt, a mi miatt a költő Debreczent elhagyni kényszerült.⁵⁾ Lengyel később huzamosb időt töltött külföldi egyetemeken, visszatérve a debreczeni főiskola bölcészettanára lett. Ezt az állást 1803-ban a lelkészivel cserélte föl; előbb nagy szalontai, 1807-ben nagyváradí, végre ér-szalacsi pap és érmelléki alesperes.⁶⁾ 1821-ben halt el.

Szikszay József pedig asszonyvásári predikátor volt. 1799. május 1-én kezdette meg itt papi működését. 1800-ban Debreczenből nősült, feleségül vevén Pr. Deáki István leányát, Zsuzsánnát. 1827. márczius 19-én halt el Asszonyvásáron, 58-ik esztendejében, így 1769-ben születhetett.⁷⁾

Nem meglepő, nem elítélendő dolog-e, hogy Váczy még a maga ismerte és emlegette forrásokat sem használja föl? Kell-e még példa?

Ott a Tóth Farkas és Takács professor neve Virág Benedek

¹⁾ *Keresztesi József*: Krónikája. Pest, 1868. 8., 13. l.

²⁾ Néhai tiszteletes tudós *Szikszai Györgynek Epiaphiuma, élete és búcsúzó szavai*. Pest, 1803. 17 – 48.

³⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 599. l.

⁴⁾ *Keresztesi József*: Krónikája. 385. l.

⁵⁾ *Új Magyar Athénás*: Budapest, 1882. 225, l.

⁶⁾ Ugyanott. 225. l.

⁷⁾ *Vécsey Sándor* asszonyvásári lelkész levélbeli közlése az egyház régi anyakönyvéből.

1802. április 10-én és november 12-én írott leveleiben. Ha már Váczy *Tóth Farkast* jegyzésbe veszi és rotunditásáról be nem számol: világról meg legalább élete és munkássága főbb mozzanatait, hogy talán mást nyomra vezessen. Danielik életrajzi gyűjteménye elég adatot említ róla; ¹⁾ Csaplár Benedek: „Révai Miklós élete“ még többet. ²⁾ S ha már Takács professort felhozza, kivel Virág az ifjúságnak kívánja ajánlatni költeményeit, — miért éri be azzal a rövid kijelentéssel, hogy életéről nincs közelebbi adatunk. Takács professor nem más, mint *Illei Takács Károly*, ki a század elején Nagyváradon működött. Előbb a nagyváradi egyházmegyében a derecskei plebánia administratora volt, majd 1801. júniusában a nagyváradi főgymnasium megürült exhortatori állásáért folyamodott s a helytartó-tanács október 20-án csakugyan ki is nevezte Zathukal József helyére, 400 frt fizetéssel; ³⁾ s 1806-ban b. Vay László fordított művét: „A német hívség vagy Bécs polgárai a franczia hadban“ közrebocsátotta, rendkívül érdekes megtoldással: „A magyar hívséggel, annak leírásával három részben Magyarországra nézve“. ⁴⁾

S ha már Váczy János *Bornemissza Ferenczet* és *Sárosy Andrást* megemlíti, lapozza végig legalább a Magyar Pantheon, mielőtt az egyikre kimondja, hogy kiletéről nincs semmi adatunk, a másikkra, hogy egészen ismeretlen egyéniség, a kiről Kazinczy máshol sehol sem emlékszik meg. ⁵⁾ Mert a Magyar Pantheon Bornemisszáról, a ki Biharmegyében, Ottományban lakott, följegyzi, hogy ott hunyt el 1812-ben. ⁶⁾ Kazinczyval a *Kóji Komáromy*-család révén rokonságban állt, a mennyiben Komáromy György, békésmegyei alispán és Rhédey Julia hét leánya közül a harmadik, *Julianna*, Bosányi Ferenczhez, a széphalmi mester nagyatyjához, az ötödik *Agnes* egy Bornemisszához ment férjhez. E Bornemissza Ferencz valószí-

¹⁾ *Danielik József*: Magyar írók. Életrajzi gyűjtemény. II. kötet. Pest, 1858. 355. l.

²⁾ *Csaplár Benedek*: Révai Miklós élete. Pest, 1881—89. I. kötet. 348, 350. II. kötet. 3, 57, 58, 99, 215, 383, 397. III. kötet. 143., 219. IV. kötet. 65, 96. ll.

³⁾ *Kuncz Elek* főigazgató leveli közlése a főiskola régi anyakönyvéből.

⁴⁾ *Nagy Iván*: Magyarország családai. XI. kötet. 20. l. és Danielik II. kötet. 332—333. l.

⁵⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 599 és 603. l.

⁶⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon. 374. l.

nőleg ennek a fia, Kazinczy anyjának unokatestvére, azért szólítja levelében egyszerűen ura-öccsének.¹⁾ Sárosyról pedig Kazinczy megírja, hogy született 1767. június 17-én, meghalt Kőbölkúton 1802. november 20-án; sőt azt is utána veti, hogy felesége Ilosvai Krisztina, a ki „a halálos csapást nagy lélekkel szenvedte“, másodsor gróf *Tholdy* Ádámmal ment férjhez.²⁾

S ha már Váczy a *rákócziakat*, Kazinczy 1799. június 16-iki levelének jegyzetében magyarázni akarja, ne fogja rájok, hogy azok Szlávnyék.³⁾ A *rákócziak* alatt Kazinczy *Szulyovszkyékat* érti. Visszaemlékezhetnék Váczy a Kazinczy fogsága Naplójára, vagy a Toldy nagy monographiájára. Toldy részletesen elbeszéli, hogy Kazinczyval rokona, Szulyovszky Menyhért, Zemplénnvármegyének két országgyűlésen 1790. és 1792-ben követe, ismertette meg a Martinovics-féle kátét, a mikor S.-Újhelyről, a megye közgyűléséről magával híván *Rákóczra*, a kertbe vivé. Szulyovszky és kértére Kazinczy eleinte mindent tagadott, úgy, hogy a vizsgáló bizottság már azon tanakodott, mikép kárpótolja őket szenvedésükért, a midőn Szulyovszky nem gyanítva a kedvező fordulatot, megtört lélekkel elcsüggedve magára és Kazinczyra mindent bevallott, ki aztán maga is megerősítette a vallomást.⁴⁾ De ha Váczy mindezt nem olvasta vagy rég elfeledte is; — útba igazíthatta volna maga a levél: „Tudakoztassa gyakran — írja Kazinczy — asszonyám a *rákócziakat*, mi hír van itt. Menyhért írhat úgy, hogy meglehet tudni, hogy vagyunk“.⁵⁾ Menyhért — Szulyovszky Menyhért. A két elfogott Szlávny neve: György és János.⁶⁾

Még sok, elég sok helyreigazítást tehetnénk: de elhagyjuk, mert tanulmányunk úgy is hosszúra nyúlt, a minek nem *mi* vagyunk okai, hanem Váczy. Taglalásainkat mind a mellett nem fejezhetjük be a nélkül, hogy Kazinczy szerelmei közül egyet, a legkérdésesebbet föl ne vessük és meg ne vitassuk. Klaniczay János a Radvánszky-testvérek, Teréz és Polyxén mellett leveleiben különösen kiemeli

¹⁾ *Nagy Iván*: Magyarország családai. VI. kötet. 318. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon. 395. l.

³⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 593. l.

⁴⁾ *Toldy Ferencz*: Kazinczy és Kora. Pest, 1859. 155—156.

⁵⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 429. l.

⁶⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon. 400. l.

„die treffliche Julie“.¹⁾ Ki volt e leány? Váczy szerint csak gyaníthatjuk. „Annyi kitűnik Klaniczay leveleiből — úgy mond — hogy a Radvánszky leányoknak volt barátja. Úgy látszik, hogy a Prónay családdal is ismeretségben vagy talán rokonságban volt. Klaniczaynak a róla adott leírása után azt véljük, hogy ő lehetett az a jó módú ház gyermeke, a ki az 1789 iki telet Bécsben tölté, s a kinek kedvéért Kazinczy is, később bizonyára megismerkedve vele, felrándult oda. Toldy e levélre nem hivatkozik. Nekünk úgy látszik, hogy az a homályos alak, kiről Toldy emlékszik, de a kinek nevét sem tudja, senki más, mint ez a Julie“.²⁾

Ez az okoskodás elejétől fogva végig — szó. Toldy nem hivatkozik e levélre, meghisszük; nem pedig azért, mert jobban értett németül, (szinte resteljük, hogy még ezzel is érveljünk) és figyelme-
sebben olvasott, különben nem alapította volna meg a magyar irodalom-történetet. Váczy szerint ez a Julia a Radvánszky-leányoknak volt barátja, ki a Prónay családdal is ismeretségben vagy rokonságban állt. Minden esetre, a b. Prónay László és Radvánszky János családja kettős sógorságban levén,³⁾ a Radvánszky leányok sokszor mulattak a Prónay-házban; azért barátságaik és ismeretségeik kö-
zösek voltak, kivált ezzel a Juliával mind Radvánszky Teréz és Polyxén benső barátságban élhetett, mind a Prónay-család ismeret-
ségben vagy talán rokonságban lehetett, mert hiszen ez a Julia a — b. Prónay László leánya. Klaniczay nagyon világosan tanúskodik mellette. „Kenneten Sie die treffliche Julie persönlich — írja Kazinczynak — So würden Sie sie nicht weniger, als die brave Polixine bewundern, und ich weiss nicht, wie es dann auch um Ihre Rousseauischen Schwärmereyen stehen würde. Sie singt nun das schöne Ungarische Lied vortrefflich, und die Worte: *Szorítsd hozzád mit unnachamlichen Pathos. Seine Excellenz, ihr anbethungswürdiger Vater* bezeugte überaus viel Freude bei der künstlich angestellten Überraschung“.⁴⁾

A Klaniczay tanúskodásához kétség nem férhet. De világosabb és Váczynek érthetőbb bizonyítékot kerestünk *magyart*, azért megnéztük

1) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 320. l.

2) Ugyanott. I. kötet. 576. l.

3) *Nagy Iván*: Magyarország családai. IX. köt. 490. és 573. l.

4) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 320. l.

Nagy Ivánban a Prónay-családfát, ott pedig nagy meglepetéssel azt találjuk, hogy Juliát nem találjuk. B. Prónay L. gyermekei Nagy Iván szerint: Sándor, Lajos, Honoráta, Piroška, Simon. ¹⁾ Kielégítetlenül fordulunk Kazinczyhoz, ki a Magyar Pantheonban csakugyan följegyzi, hogy b. Prónay László és Radvánszky Rozália gyermekei: Sándor, Lajos, Simon, Kálmán és 3 leány. ²⁾ Már most melyik a hiteles családfa? Vitkovics kezeskedik róla, hogy a Kazinczy-é. Vitkovics, mint ügyvéd, 1824. februárjában b. Prónay József halála alkalmából megjelenve Acsán megismerkedik b. Prónay Simonnal és testvérével b. Prónay Kálmánnal. ³⁾ Ime, ez a Kálmán valóban élt, noha Nagy Iván nem említi föl; — ép így élt a Klaniczay Juliája is, a harmadik leány.

Kár, hogy Klaniczay nem jegyzi föl a három leány nevét. Mert a Nagy Iván Honorátája és Piroškájs nem egyezik meg a Klaniczay említette Ágnessel és Angelicával, kiben a más két Prónay leányt kell keresnünk. A különbséget az okozhatja, hogy a Prónay-családban 2—3 nevet adtak a leánynak; így látjuk, hogy a Nagy Iván Piroškája Klaniczaynál mint Prisca-Tullia szerepel, ⁴⁾ de azonosságáról ura, Lónyai Gábor bizonykodik; s így látjuk, hogy b. Prónay Simon és a híres Ninon egyik leánya: Ágnes-Paulina-Honoráta, ⁵⁾ talán nagynénje után; a ház körében pedig azon a neven szólították és kényeztették őket, a melyik ép leginkább tetszett. Könnyen lehet tehát az első Ágnes-Honoráta, a második Angelica-Prisca-Tullia, s a harmadik bizonyosan Julia. Mert bármikép legyen a nevük: kétségtelen, hogy b. Prónay Lászlónak 3 leánya volt s azok között egyik: „*die treffliche Julie*”. ⁶⁾

Igen, de tudjuk, hogy Kazinczy milyen kimért magasztalással bsszél b. Prónay Lászlóról, a kegyelmes úrról; tudjuk, hogy milyen mélyen hallgat b. Prónay Juliáról, holott a maga őszinte és kiáradó természetével minden szerelméről a Badányi leánytól gróf Török

¹⁾ *Nagy Iván*: Magyarország családai. IX. köt. 490. l.

²⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon. 393. l.

³⁾ *Vitkovics Mihály*: Művei. II. kötet. 176. l.

⁴⁾ *Kazinczy Ferencz*: Magyar Pantheon. 393. l.

⁵⁾ Ugyanott. 393. l.

⁶⁾ A *Kármán* „Uraniája” előfizetőinek jegyzékében (I. kötet.) b. Prónay Prisca és Honorata szerepel; ellenben Kazinczy emlékverse (I. k. 138. l.) b. Prónay Ágnes-nek szól

Sophiáig, részletesen megemlékszük; azért kereken állíthatjuk, hogy Váczynak ez egész Julia föltevése és fejtegetése merő önkényes ráfogás. Hiszen 1790-ben, a mint Aranka Györgynek november 2-ról írja, megismerkedik b. Prónay Sándorral, *a Julia testvérével*, egy szeretetreméltó személynél, ki véle atyafi gyermek, azaz neki az anyja és annak az atyja egy testvérek; más szóval valamelyik Radvánszky-leánynál, valószínűleg Teréznél, ki Szerencsytől most maradt el özvegyen, sőt jár Acsán is, b. Prónay Lászlónál, *a Julia atyjánál*, a kinél tanultabb tisztviselője nem volt a hazának.¹⁾ S cseveg mindenről és mindenkiről, csak a Julia neve ki nem tör tolla alól, a mi Kazinczy jelleménél fogva bizony lehetetlenség volna, ha a télen érte ég, és miatta mulat mint kérő vagy imádó Bécsben. Az az Ágnes-féle hat soros emlékvers is, melyet Abafi Lajos az Akademia kéziratából Kazinczy összes költeményeiben kiad, hogy mások csodálták szépségét, *im* látva ő, elfelejti, hogy *szép* is, minden egyéb, csak nem szerelmi vallomás; afféle alkalmi apróság. Ha igaz, hogy 1790. szeptemberében fogant, akkor az *acsai* látogatás eredménye lehet. Nyilván kitetszik belőle, hogy a mester b. Prónay Ágnest *először* látja, ennél fogva, ha Klaniczay nem szólna is külön Juliáról és Ágnesről, ez az Ágnes nem lehet Julia, még kevésbé lehet az a jómódú ház gyermeke, kiért Kazinczy az 1789-iki telet Bécsben töltötte.

Hogy Czenczi — Kacsándy Susie és Mimi (Minyi) — Radvánszky Teréz, azt Toldy felfogása ellenében már 3 évvel ezelőtt kifejtettük és megokoltuk²⁾ Most e Levelezés teljesen igazolja nézetünket. Mind a kettő költői név az akkori idő divata szerint. — „A Czenczi nomen factum, prouti Lyda, vel Laura. Klopstock a maga kedvesét — mondja Kazinczy Arankának — Csidlinek nevezi. Én ezen szó szerzése alatt a kedves ez, ez hangra figyelmezttem.“³⁾ Később Klopstock után a Csidlit kedveli meg és Radvánszky Terézre alkalmazza. Ő a Mimi is. Azt hisszük, alig tévedünk, ha azt állítjuk, hogy e név alkotásában a két Stollberg bálványa, gróf Schimelmanné, *Ranzau Emilia* grófnő lebegett előtte; utána nevezi Kazinczy Gessnernéhez írott leveleiben a maga szerelmesét *Magyarország Emili-*

¹⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. II. kötet. 119. l.

²⁾ *Az Erdélyi Múzeum Egylet kiadványai*. V-ik kötet. 389 – 392 l.

³⁾ *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. I. kötet. 423. l.

ájának. 1) Mimi az Emilia második szótagjának ismétlése, mint kicsinyítő, becézgető név használatos.

De legyen elég! S most visszagondolva a Váczy jegyzeteinek nagy részére, önkénytelenül fölmerül a kérdés: hát mire való tulajdonkép a jegyzet? Azt értjük, hogy az ember jegyzetet ír valami kétes állításnak erősítésére, valami kérdéses dolog tisztázására, vagy legrosszabb esetben tudománya fitogtatására; de azt igazán nem értjük, hogy valaki csak azért tegyen egy csomó jegyzetet, hogy azt bizonyítsa, mikép nem adhat felvilágosítást; legfőlebb, ha a pontosságot szinleni és az ívet szaporítani akarja.

Sajnáljuk, hogy az Akademia ily jelentős kiadása ily felszínes, elhirtelenkedő, gondatlan munkával készül. Van az Akademiának nem egy tagja, *Gyulai, Beőthy, Ballagi Géza, Concha Győző*, kik a Kazinczy korával részletesen foglalkoztak. Bele kellett volna őket is vonni a Kazinczy-bizottságba, mert több szem többet lát. De ha már Gyulainak és Beőthynek tetszett visszavonulni s az Akademiának tetszett máskép intézkedni: legalább a mai Kazinczy-bizottság gyakoroljon szigorúbb és szemesebb ellenőrzést szerkesztőjére, hogy a Levelezés folytatása rendezettebb és jegyzetes magyarázata gondosabb és alaposabb legyen!

SZÉCHY KÁROLY.

1) *Kazinczy Ferencz*: Levelezése. 310., 365. l.